

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน กับความแตกต่างด้านการบริโภคของประเทศไทย¹

ธนานันท์ บัวทอง² และวรวุฒีม์ สุวรรณระดา³

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มุ่งเน้นเชื่อมโยงประเด็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับประเด็นความแตกต่างระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน โดยใช้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ของครัวเรือนเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพเฉลี่ยของครัวเรือน และใช้ข้อมูลดิบจากการสำรวจภาวะสังคมและเศรษฐกิจครัวเรือน ปี 2533 ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบกับปี 2552

ผลการศึกษา พบว่า 1) ครัวเรือนไทยมีขนาดลดลงและมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยครัวเรือนพ่อแม่และบุตร และครัวเรือนสามรุ่นยังคงเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยหลัก แต่มีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น 2) ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทยลดลงเล็กน้อย 3) ครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคไม่แตกต่างจากค่าเฉลี่ยและเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา ยกเว้นครัวเรือนผู้สูงอายุมีระดับการบริโภคต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของครัวเรือนไทย และมีระดับการบริโภคลดลงระหว่างเวลา ตรงข้ามกับครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิง (ครัวเรือนเฉพาะวัยแรงงาน) และ 4) เมื่อแยกองค์ประกอบที่มาความแตกต่างด้านการบริโภคด้วยดัชนีไทล์ พบว่า องค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่สำคัญ และมีความสำคัญเพิ่มขึ้นโดยเปรียบเทียบระหว่างปี 2533 กับปี 2552

คำสำคัญ: องค์ประกอบด้านอายุของครัวเรือน, รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ระดับการบริโภคของครัวเรือน, ความแตกต่างของด้านการบริโภค

ได้รับบทความเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2555 ตอรับเมื่อ 14 มกราคม 2556

¹ บทความนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากโครงการส่งเสริมการวิจัยในอุดมศึกษาและการพัฒนา มหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา โครงการพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความมั่นคงของมนุษย์ในสังคมไทย (HS1151A)

² ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประชากรศาสตร์ วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³ อาจารย์ประจำ คณะเศรษฐศาสตร์ และคณบดีวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Household age-composition Changes and Household Consumption difference in Thailand

Thananon Buathong and Worawet Suwanrada

Abstract

This study investigates the linkage between the changes in household age-composition in Thailand and the difference in level of household living standard, using consumption per adult equivalent as proxy of average household living standard. The data used are from the Household Socio-Economic Survey year 1990 compared with year 2009.

The main results are 1) household size declines and household structure varies between 1990 and 2009. Parent and child household and three-generation household are the main living arrangement pattern in both periods while an increase in number of households with elderly members, especially the elderly household and skip-generation household can be seen. 2) The level of consumption differences among Thai households decrease on the whole. 3) Most of the households have consumption level close to an average and increase between two periods, except elderly households that have consumption level lower than an average and decrease between two periods opposite to non-dependent member household. 4) When decompose the intermediate cause of consumption difference using the Thiel index, the difference in household age-composition is the cause of consumption differences and it has become more and more important as time passes compare year 1990 with 2009.

Keywords: Household age-composition, Household living arrangement Consumption level, Consumption Difference

1. บทนำ

การเปลี่ยนผ่านทางประชากร (demographic transition) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางประชากรจากสังคมที่มีอัตราเกิดและอัตราตายสูงไปสู่สังคมที่มีอัตราเกิดและอัตราตายต่ำ เกิดขึ้นกับทั้งประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา แต่ช่วงเวลาที่เกิดขึ้นและระยะเวลาที่ใช้ในการเปลี่ยนผ่านของแต่ละประเทศนั้นแตกต่างกันไป ซึ่งมีผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากร และมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือน (family and household transition) ล้วนกระทบต่อขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน (Weeks, 2005; Dyson, 2010)

สำหรับประเทศไทยกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากรเริ่มต้นหลังปี 2500 และใช้เวลาเพียง 5 ทศวรรษเท่านั้น (จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ, 2552) มีผลทำให้โครงสร้างอายุของประชากรไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกลายเป็นสังคมประชากรสูงวัย โดยในอนาคตมีสัดส่วนประชากรวัยเด็กลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่วนประชากรวัยสูงอายุมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรแรงงาน โดยเพิ่มขึ้นจากที่มี 1 ใน 5 ของประชากรรวมเป็น 1 ใน 4 ของประชากรรวม และประมาณ 15 ปี ข้างหน้าจำนวนประชากรสูงอายุจะเพิ่มขึ้นจนมีจำนวนเท่ากับประชากรเด็ก หลังจากนั้นจำนวนประชากรผู้สูงอายุมากกว่าประชากรเด็กตลอดไป (UN, 2011) นอกจากนี้ มีการเปลี่ยนแปลงขนาดและองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเช่นกัน กล่าวคือ ครัวเรือนไทยมีขนาดเล็กลง มีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุในครัวเรือนเพิ่มมากขึ้น มีจำนวนเด็กต่อครัวเรือนลดลง มีครัวเรือนที่อยู่คนเดียวและอยู่อาศัยกับคนที่ไม่ใช่ญาติเพิ่มมากขึ้น มีครัวเรือนที่ไม่มีบุตรเพิ่มมากขึ้น และมีครัวเรือนที่มีเฉพาะรุ่นปู่ย่าตายายกับรุ่นหลานเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่มีสัดส่วนครัวเรือนสามรุ่นต่อครัวเรือนรวมลดลง (รัชไท กิริติพงศ์ไพบูลย์, 2552; สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2548)

ในทางทฤษฎี การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมีความเกี่ยวข้องกับประเด็นความแตกต่างของระดับมาตรฐาน

การดำรงชีพของครัวเรือน (Peichl, Peste and Schneider, 2010; Hondai, 2006) ซึ่งเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จหรือล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาของประเทศได้เป็นอย่างดี (Asian Development Bank, 2007) โดยพิจารณาได้จากความแตกต่างระหว่างครัวเรือนเกี่ยวกับการแบกรับภาระทางเศรษฐกิจของวัยแรงงาน ผลได้ของการประหยัดต่อขนาดจากการบริโภคสินค้าที่สามารถแบ่งปันกันได้ ความสามารถในการหารายได้ของสมาชิกครัวเรือน และระดับความต้องการบริโภคโดยเปรียบเทียบของสมาชิกครัวเรือนแต่ละช่วงวัย (Irwin, 2000; Akita, Lukman and Yamada, 1999; Deaton and Paxson, 1994) เห็นได้ว่า การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน อาจทำให้ครัวเรือนบางประเภทมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่างจากครัวเรือนอื่น โดยเฉพาะครัวเรือนผู้สูงอายุ เนื่องจากระดับการบริโภครวมของครัวเรือนถูกกำหนดด้วยปัจจัยทางเศรษฐกิจ คือ อำนาจซื้อของผู้บริโภคหรือรายได้ที่แท้จริงของครัวเรือน ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกวัยแรงงานของครัวเรือน แต่ครัวเรือนผู้สูงอายุเป็นครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกของครัวเรือนในทางตรงกันข้ามครัวเรือนผู้สูงอายุอาจมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพไม่แตกต่างกับครัวเรือนอื่นก็เป็นได้ เนื่องจากจำนวนแรงงานในครัวเรือนสะท้อนเพียงความสามารถในการหารายได้ แต่ไม่ได้แสดงถึงระดับมาตรฐานการดำรงชีพโดยตรง ประกอบครัวเรือนผู้สูงอายุมีระดับความต้องการบริโภคเฉลี่ยต่ำกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ (Peichl et al., 2010; Lazaridis, 2000; Johnson and Shipp, 1997) นอกจากนี้ หากมีการเกื้อหนุนทางการเงินจากเครือญาติและสังคมแล้ว ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนที่มีความสามารถหารายได้ต่ำกว่าอาจไม่แตกต่างจากครัวเรือนประเภทอื่นก็เป็นได้

สำหรับประเทศไทย ยังไม่พบการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนพบเพียงการอธิบายความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของบุคคลเปรียบเทียบระหว่างผู้สูงอายุกับประชากรวัยอื่น โดยให้ภาพผู้สูงอายุมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนต่ำกว่าประชากรวัยอื่น อาทิ การศึกษาของอมรเทพ จาวะลา (2552) ที่ใช้แนวคิดวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ

เพื่อเปรียบเทียบระดับการบริโภคกับรายได้จากการทำงานตลอดช่วงชีวิตของประชากรไทย พบว่า ผู้สูงอายุมีโอกาสมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนต่ำกว่าประชากรวัยอื่น เนื่องจากผู้สูงอายุอยู่ในช่วงขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจจากการที่มีรายได้จากการทำงานลดลงอย่างรวดเร็วหลังเกษียณอายุจากการทำงาน แต่ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคลดลงเพียงเล็กน้อย และยังคงสูงกว่ารายได้จากการทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุต้องใช้จ่ายเงินออมจากช่วงเกินดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ แต่ผู้สูงอายุมีเงินออมเพื่อยามชราภาพไม่เพียงพอ เมื่อเทียบกับจำนวนปีที่ใช้ชีวิตอยู่หลังเกษียณจากการทำงาน และบางส่วนมีปัญหาไม่สามารถออมได้ (วรเวศม์ สุวรรณระดา, 2553) ทำให้ต้องพึ่งรายได้หลักจากการเกื้อหนุนจากบุตรหลาน (จอห์น โนเดล และนภาพร ไซยวรรณ, 2552) ส่วนจำนวนบุตรหลานที่จะเกื้อหนุนทางการเงินแก่ผู้สูงอายุหนึ่งคนลดลงอย่างต่อเนื่อง (Knodel et al., 2011) ทำให้ผู้สูงอายุอาจมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนต่ำกว่าประชากรวัยอื่น

อย่างไรก็ตาม แนวคิดวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจยังไม่สามารถสรุปความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนได้ เนื่องจากให้ภาพความแตกต่างเป็นความแตกต่างระดับบุคคล และเป็นการอนุมานในเชิงทฤษฎีที่ยังไม่ได้พิสูจน์ในเชิงประจักษ์

คำถาม คือ หากใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์แล้ว การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนไทย ทำให้ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทย เปลี่ยนไปหรือไม่ อย่างไร

2. ข้อตกลงเบื้องต้นและคำจำกัดความ

2.1 ครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสูงกว่ามีระดับมาตรฐานการดำรงชีพสูงกว่าครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่ำกว่า

2.2 ครัวเรือนสามารถจัดสรรทรัพยากรให้สมาชิกในครัวเรือนได้อย่างเหมาะสมและเสมอภาค (equity) และมีความไม่ชอบต่อความผันผวนด้านการบริโภคเหมือนกัน

2.3 ทุกครัวเรือนไม่ชอบความเสี่ยงเหมือนกัน (constant relative risk aversion) เมื่อความมั่งคั่งตลอดชีพของครัวเรือนเพิ่มขึ้นแล้ว ครัวเรือนจะกระจายการบริโภคของครัวเรือนไปตลอดทั้งช่วงชีวิตการบริโภค ทำให้ระดับความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพทางเศรษฐศาสตร์ที่วัดจากช่วงเวลา ไม่แตกต่างจากความแตกต่างด้านความมั่งคั่งตลอดชีพ

2.4 ครัวเรือน หมายถึง ครัวเรือนส่วนบุคคล ที่ประกอบด้วยบุคคลเดียว หรือหลายบุคคลอยู่ในบ้านหรือที่อยู่อาศัยเดียวกัน และจัดหาหรือใช้สิ่งอุปโภคบริโภคที่จำเป็นแก่การครองชีพร่วมกัน โดยบุคคลเหล่านั้นอาจเป็นญาติกันหรือไม่ก็ได้

2.5 สมาชิกครัวเรือน หมายถึง บุคคลอาศัยอยู่ประจำในครัวเรือน รวมทั้งคนเคยอยู่ในครัวเรือน แต่ได้จากไปชั่วคราว โดยไม่มีวัตถุประสงค์ไปอยู่ประจำที่อื่น

2.6 ประชากรวัยเด็ก หมายถึง บุคคลที่มีอายุต่ำกว่า 15 ปี

2.7 ประชากรวัยแรงงาน หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 15-59 ปี

2.7 ประชากรวัยผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป

2.8 ประชากรวัยฟุ้งฟิง หมายถึง วัยเด็กและวัยผู้สูงอายุ

2.9 การบริโภค หมายถึง รายจ่ายที่ครัวเรือนใช้ในการซื้อสินค้าและบริการเพื่อดำรงชีพในครัวเรือน โดยไม่รวมค่าใช้จ่ายเพื่อการลงทุน เช่น ซื้อประกันชีวิต ซื้อที่ดิน เป็นต้น

2.10 ระดับการบริโภค ระดับมาตรฐานการดำรงชีพ หรือการบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่มูลค่า หมายถึง ผลรวมของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคในสินค้าและบริการทุกประเภทต่อหัวที่ปรับด้วยความต้องการที่แตกต่างระหว่างกลุ่มอายุของสมาชิกครัวเรือน

2.11 ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว (single parent household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยพ่อหรือแม่และบุตรอาศัยอยู่ร่วมกัน

2.12 ครัวเรือนข้ามรุ่น (skip generation household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนรุ่นปู่ย่าตายายและรุ่นหลานอาศัยอยู่ร่วมกัน

2.13 ครัวเรือนผู้สูงอายุ หมายถึง ครัวเรือนที่มีเฉพาะผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนข้ามรุ่น

2.14 ครัวเรือนสามรุ่น (three generation household) หมายถึง ครัวเรือนที่ประกอบด้วยสมาชิกครัวเรือนรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูกหลานอาศัยอยู่ร่วมกัน

2.15 ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน หมายถึง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างในระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนเปรียบเทียบกับระดับมาตรฐานการดำรงชีพเฉลี่ยของครัวเรือนไทย โดยใช้การบริโภคเป็นตัวประมาณระดับมาตรฐานการดำรงชีพ

3. แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.1 ความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพกับการพัฒนา

เป้าหมายลดความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ (living standard inequality) เป็นหนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญของกระบวนการพัฒนานอกเหนือไปจากเป้าหมายการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป้าหมายความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม และเป้าหมายเพิ่มคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (สมชัย จิตสุชน, 2544) ซึ่งสะท้อนถึงความสามารถในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพของประชากร และเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จหรือล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาของประเทศได้เป็นอย่างดี (Asian Development Bank, 2007) ดังนั้นในเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ได้กำหนดให้ภายในช่วงปี 2533-2558 ต้องทำให้ครึ่งหนึ่งของประชากรที่ยากจนมีรายได้สูงกว่า 1 เหรียญสหรัฐต่อวัน

สำหรับประเทศไทย ประสบความสำเร็จในการลดปัญหาความยากจนตามเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษเป็นอย่างดี โดยคนไทยส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ดีขึ้นจากการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตั้งแต่ปี 2531 ทำให้คนมีงานทำและมีรายได้เพิ่มสูงขึ้น แต่ความสำเร็จของประเทศไทยในการลดความยากจนนั้น เป็นเพียงการวัดความยากจนโดยใช้นิยามของความยากจนสัมบูรณ์ (absolute poverty) ซึ่งเป็นการวัดความยากจนโดยคำนวณความ

ต้องการขึ้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น (สมชัย จิตสุชน, 2544) แต่เมื่อพิจารณาความยากจนเชิงเปรียบเทียบ (relative poverty) ที่วัดความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีวิตของครัวเรือนกับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของสังคมโดยเฉลี่ย พบว่า การพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมาทำให้ความแตกต่างได้ทวีความรุนแรงขึ้นอย่างมาก โดยมีสัดส่วนคนที่อยู่ในระดับจนมากเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนคนที่มีฐานะปานกลางกลับมีสัดส่วนลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มคนฐานะร่ำรวยมีสัดส่วนค่อนข้างคงที่ ดังนั้นการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้ปัญหาความยากจนโดยเปรียบเทียบหรือปัญหาความแตกต่างของมาตรฐานการดำรงชีวิตของครัวเรือนดีขึ้นแต่อย่างใด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544) เนื่องจากการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา เป็นลักษณะการใช้การเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นตัวนำการพัฒนาประเทศ โดยหวังอาศัยกลไกการไหลลงสู่เบื้องล่าง (trickle-down effect) จะทำให้ปัญหาความยากจนและปัญหาความเหลื่อมล้ำดีขึ้น ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเกือบทุกฉบับ โดยเฉพาะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-7 ให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่ไปกับการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ส่วนเป้าหมายด้านความเหลื่อมล้ำมีเพียงด้านการกระจายรายได้ เป็นเป้าหมายที่เริ่มคำนึงถึงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 ส่วนเป้าหมายการแก้ไขปัญหาความยากจนมีการกล่าวถึงในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 แต่ปรากฏเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 แต่ทั้งสองเป้าหมายไม่ได้เป็นเป้าหมายสำคัญเหมือนกับเป้าหมายการเติบโตทางเศรษฐกิจและการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจแต่อย่างใด (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2551)

การวัดระดับความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ ส่วนใหญ่เป็นการคำนวณว่า ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนต่างจากระดับมาตรฐานการดำรงชีพเฉลี่ยของประเทศมากน้อยเพียงใด (เมธี ครองแก้ว, 2550) ซึ่งข้อมูลความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของประเทศไทยส่วนใหญ่นำเสนอความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ของบุคคลเท่านั้น โดย

วัดความแตกต่างด้วยดัชนีจีนิ (Gini Index) ที่มีค่าอยู่ระหว่าง 0 ถึง 1 โดยค่าดัชนีจีนิสูง หมายถึง มีระดับความแตกต่างสูง พบว่า ความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพประเทศไทยเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในช่วงต้นของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากประมาณ 0.30 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 1 จนถึงระดับสูงสุดประมาณ 0.55 ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 หลังจากนั้นความแตกต่างด้านการกระจายรายได้ลดลงเล็กน้อย แต่ยังคงอยู่ในระดับสูงเมื่อเทียบกับประเทศที่มีระดับการพัฒนาเศรษฐกิจอยู่ในระดับเดียวกัน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; เมธี ครองแก้ว, 2550) ต่อมาในระยะหลังมีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคของบุคคล และมักมีระดับความแตกต่างต่ำกว่าความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้ แต่ทั้งสองแนวคิดให้ภาพความแตกต่างของประเทศไทยไม่ต่างกัน กล่าวคือ เมื่อแบ่งประชากรออกเป็น 5 กลุ่มย่อย (quintile) ตามระดับการบริโภคแล้ว พบว่า ประชากรกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายมากที่สุด (top quintile) มีสัดส่วนค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคเป็นครึ่งหนึ่งของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภครวมของประชากร หรือมีประชากรหนึ่งในห้าที่ได้บริโภคสินค้าและบริการครึ่งหนึ่งของการบริโภครวมทั้งประเทศ ในขณะที่มีประชากรอีกสี่ในห้าต้องแบ่งกันบริโภคสินค้าและบริการอีกครึ่งหนึ่งที่เหลือ สอดคล้องกับการวัดด้วยดัชนีสัมประสิทธิ์ความไม่เสมอภาคจีนิ (Gini coefficient) ที่มีระดับความเหลื่อมล้ำลดลงจาก 0.439 ในปี 2531 เหลือ 0.397 ในปี 2550 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551)

ความเหลื่อมล้ำเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในระยะยาว หากค้นพบปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเหลื่อมล้ำจะนำไปสู่นโยบายที่มุ่งตรงไปยังกลุ่มเป้าหมาย ที่จะลดความเหลื่อมล้ำของครัวเรือนได้ดียิ่งขึ้น จะทำให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน (เมธี ครองแก้ว, 2550) สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ที่ต้องการสร้างความเป็นธรรมและความมั่นคงทางสังคมให้คนทุกคน

การศึกษาชิ้นนี้ เป็นการศึกษาคความเหลื่อมล้ำในระดับมาตรฐานการดำรงชีพ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพของบุคคลหรือครัวเรือนกับระดับมาตรฐานการดำรงชีพเฉลี่ยของประเทศ หรือเป็นการพิจารณาระดับความยากจนบุคคลหรือครัวเรือน โดยเปรียบเทียบกับค่าเฉลี่ยของสังคมนั้น ไม่ใช่เป็นการศึกษาคความยากจนของบุคคลหรือครัวเรือน โดยเปรียบเทียบกับเส้นความยากจนที่พิจารณาเพียงจำนวนเงินน้อยที่สุดที่บุคคลหรือครัวเรือนควรจะต้องมี เพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้

การเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพนั้น ไม่สามารถทำได้โดยตรง เนื่องจากบุคคลหรือครัวเรือนเผชิญกับต้นทุนในการดำรงชีพที่แท้จริงแตกต่างกันตามสถานที่อยู่อาศัยและเวลา และประชากรต่างกลุ่มวัยมีระดับความต้องการต่างกัน หากเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุกับวัยแรงงานโดยตรง ผลการวิเคราะห์ย่อมแสดงผล ผู้สูงอายุมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าประชากรวัยแรงงาน นอกจากนี้ หากใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์ ครัวเรือนยังมีความแตกต่างของผลได้จากการประหยัดต่อขนาดที่เกิดจากการบริโภคสินค้าและบริการที่ใช้ร่วมกันได้อีกด้วย เช่น บ้านรถยนต์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น จึงต้องมีการปรับข้อมูลต้นทุนในการดำรงชีพที่แท้จริง ความแตกต่างด้านองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน และจำนวนสมาชิกของครัวเรือนก่อนวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ปัจจุบัน การศึกษาที่มาของความเหลื่อมล้ำในระดับมาตรฐานการดำรงชีพเป็นเพียงการศึกษาแบบแผนของความแตกต่างในระดับมาตรฐานการดำรงชีพที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะของบุคคลหรือครัวเรือนกับความแตกต่างในระดับมาตรฐานการดำรงชีพ เนื่องจากเป็นเพียงการวิเคราะห์ทางสถิติและไม่มีข้อมูลสนับสนุนมากพอที่จะอธิบายได้ว่า ปัจจัยที่ศึกษานั้นเป็นสาเหตุของความแตกต่างระดับมาตรฐานการดำรงชีพของบุคคลหรือครัวเรือนหรือไม่ จึงนับได้ว่า คุณลักษณะของบุคคลหรือครัวเรือนนั้น เป็นเพียงสาเหตุแทรกกลาง (intermediate cause) แต่ไม่ใช่สาเหตุเชิงลึก (deep cause) ของความแตกต่างในระดับมาตรฐานการดำรงชีพแต่อย่างใด (Haughton and Khandker, 2009)

สำหรับการศึกษานี้ ขอเล็งการชี้ “ความเหลื่อมล้ำ” (inequality) ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเชิงลบ และเลือกใช้ “ความแตกต่าง” (difference) เนื่องจากทวิเคราะห์นี้ ยังไม่มีหลักฐานเชิงประจักษ์มากพอที่จะบอกได้ว่า การที่บางครัวเรือนมีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่น และบางครัวเรือนมีระดับการบริโภคสูงกว่าครัวเรือนอื่น เป็นปัญหาต่อการพัฒนาเหมือนกับประเด็นของความแตกต่างด้านรายได้ของครัวเรือน เนื่องจากการศึกษานี้ ไม่ได้พิจารณาคุณภาพของสินค้าหรืออรรถประโยชน์ครัวเรือน กล่าวคือ สำหรับครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายในการบริโภคต่ำกว่าอาจจะไม่ได้มีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายในการบริโภคสูงกว่าก็เป็นได้ เนื่องจากอาจมีบางครัวเรือนยินดีใช้จ่ายสูงกว่า เพื่อให้ได้รับอรรถประโยชน์จากการบริโภคเท่ากัน (ข้อตกลงเบื้องต้นข้อที่ 1) หรือในทางตรงข้ามครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคต่ำกว่าอาจได้รับอรรถประโยชน์ไม่ต่างจากครัวเรือนที่มีค่าใช้จ่ายในการบริโภคสูงกว่าก็เป็นได้

3.2 ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน

ในทางทฤษฎีควรเลือกใช้แนวคิดอรรถประโยชน์ในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของบุคคลหรือครัวเรือน (Jenkins and Micklewrigth, 2007; Stark, Tylor and Yitzaki, 1986) โดยข้อสรุปของทฤษฎีอรรถประโยชน์สูงสุดของครัวเรือน กล่าวว่า อรรถประโยชน์รวมของครัวเรือนเป็นผลรวมของอรรถประโยชน์ที่เกิดจากการบริโภคสินค้าและบริการแต่ละประเภท และเมื่อมีทรัพยากรจำกัดแล้วการบริโภคเท่ากับผลรวมของผลคูณระหว่างราคาสินค้ากับปริมาณสินค้าแต่ละประเภท ซึ่งเท่ากับรายได้ที่เป็นตัวเงินและเท่ากับผลรวมของรายได้จากการทำงานกับรายได้อื่น (Becker, 1965) ดังนั้นในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพควรเลือกรายได้ที่เป็นตัวเงินหรือการบริโภคเป็นตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพมากกว่ารายได้จากการทำงาน

การศึกษานี้เลือกใช้การบริโภคเป็นตัวแทนในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน เนื่องจากอรรถประโยชน์แปรผันตรงกับการบริโภคสินค้าและบริการ ส่วนรายได้ที่เป็นตัวเงินนั้นแสดงเพียงโอกาสที่มีระดับมาตรฐานการดำรงชีพเท่านั้น (Lazaridis, 2000; Johnson and Shipp, 1997;

Slesnick, 1993; McGregor and Barooah, 1992) ประกอบกับการศึกษานี้ต้องการพิจารณาความแตกต่างตลอดชีพระหว่างครัวเรือน แต่ด้วยข้อจำกัดของข้อมูลจากการสำรวจที่ให้ข้อมูลในลักษณะเพียงภาพถ่ายเท่านั้น จึงต้องเลือกตัวแทนของระดับมาตรฐานการดำรงชีพที่มีความผันผวนต่ำกว่า ซึ่งข้อมูลด้านการบริโภคมีความผันผวนต่ำกว่า และมีปัญหาความน่าเชื่อถือได้น้อยกว่า ข้อมูลด้านรายได้ที่เป็นตัวเงิน กล่าวคือ ครัวเรือนสามารถรักษาระดับการบริโภคตลอดช่วงชีวิตได้ด้วยการออม การกู้ยืมหรือการนำเงินออมมาใช้ และโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปอีกด้วย (Garner, 1993) ทำให้การบริโภคมีความผันผวนต่ำกว่ารายได้ที่เป็นตัวเงินที่มีความผันผวนในระยะสั้นตามสภาวะการทำงาน การเปลี่ยนงาน และแหล่งที่มาของรายได้ ส่วนในระยะยาวรายได้ที่เป็นตัวเงินจะเพิ่มขึ้นในระยะแรกและลดลงหลังจากเกษียณ นอกจากนี้ข้อมูลรายได้จากการสำรวจมักมีปัญหาความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) เนื่องจากบางครัวเรือนให้ข้อมูลเฉพาะรายได้หลักบางส่วนและอาจไม่แจ้งรายได้ส่วนอื่นๆ เนื่องจากเกรงผลกระทบด้านการเสียภาษี รวมทั้งหัวหน้าครัวเรือนเองไม่ทราบรายได้ของสมาชิกในครัวเรือน ทำให้การสำรวจข้อมูลด้านรายได้ไม่ค่อยตรงกับความจริงเท่าที่ควร (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2551; Goodman and Oldfield, 2004; Takahiro et al., 1999; Slesnick, 1993)

ในทางปฏิบัติการวัดระดับการบริโภคสามารถทำได้ยาก เนื่องจากต้องรวมค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าไม่คงทนทุกชนิดกับอรรถประโยชน์ที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาของสินค้าคงทนด้วย แต่การประมาณอรรถประโยชน์ข้ามเวลาของการบริโภคสินค้าคงทนทำได้ยาก (Slesnick, 1993) ดังนั้นในการศึกษานี้จึงเลือกใช้ข้อมูลค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคแทนข้อมูลการบริโภค โดยที่ค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค หมายถึง จำนวนเงินที่ครัวเรือนจ่ายเพื่อการบริโภคในปัจจุบัน โดยไม่รวมรายจ่ายเพื่อการบริโภคในอนาคต เช่น การประกันชีวิต การจ่ายเงินประกันสังคมและบำนาญ และไม่รวมค่าใช้จ่ายในปัจจุบันที่ครัวเรือนมิได้บริโภคเอง เช่น ค่าของก้านลายนายจ้าง เป็นต้น

3.3 ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนสามารถแบ่งได้เป็น 2 แนวทาง ประกอบด้วย แนวทางแรกเรียกว่า การแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร (population subgroup decomposition) เป็นการแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนว่ามาจากคุณลักษณะใดของครัวเรือน เช่น เพศของหัวหน้าครัวเรือน อายุของหัวหน้าครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน เป็นต้น ส่วนแนวทางหลังเรียกว่า การแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค (consumption budget component decomposition) เป็นการแยกที่มาของความแตกต่างว่า มาจากกลุ่มสินค้าและบริการประเภทใด เช่น ค่าอาหารและเครื่องดื่มไม่มีแอลกอฮอล์ในบ้าน หรือค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการเดินทางและการสื่อสาร เป็นต้น ปัจจัยที่ใช้ในการศึกษาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร สามารถจำแนกออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) คุณลักษณะระดับภูมิภาค อธิบายความแตกต่างด้วยความเปราะบางของพื้นที่ต่อการถูกน้ำท่วม คุณภาพขององค์กรภาครัฐ สิทธิในทรัพย์สิน เป็นต้น 2) คุณลักษณะระดับชุมชน อธิบายความแตกต่างด้วยความแตกต่างของระบบสาธารณูปโภค ทั้งไฟฟ้า น้ำประปา และถนน การบริการสาธารณสุขและการศึกษา ระบบตลาด และความสัมพันธ์ทางสังคม เป็นต้น และ 3) คุณลักษณะของครัวเรือนและบุคคล อธิบายความแตกต่างด้วยคุณลักษณะทางประชากร คุณลักษณะทางเศรษฐกิจและคุณลักษณะทางสังคม (Haughton and Khandker, 2009) สำหรับการศึกษาเรื่องนี้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนระหว่างครัวเรือน จึงเลือกอธิบายความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนตามคุณลักษณะระดับครัวเรือนและบุคคล ด้วยคุณลักษณะทางประชากรเท่านั้น

ที่มาของความแตกต่างจากคุณลักษณะครัวเรือนนั้น สามารถพิจารณาได้จากขนาดครัวเรือน โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

อัตราพึงพิงด้านอายุของครัวเรือน อายุและเพศของหัวหน้าครัวเรือน กล่าวคือ ครัวเรือนขนาดใหญ่มีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าครัวเรือนขนาดเล็ก ครัวเรือนที่มีสัดส่วนของผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงานต่อผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงาน ต่ำกว่ามีระดับมาตรฐานการดำรงชีพสูงกว่าครัวเรือนที่มีสัดส่วนของผู้ที่ไม่อยู่ในกำลังแรงงานต่อผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานสูงกว่า และครัวเรือนที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครัวเรือนมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าครัวเรือนที่มีผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือน (Haughton and Khandker, 2009)

สำหรับการศึกษาในประเทศไทยเกือบทั้งหมดเป็นการศึกษาที่มาจากความเหลื่อมล้ำด้านการกระจายรายได้ของประเทศไทย โดยระยะแรกจำแนกตามปัจจัยด้านภูมิภาค เช่น ภาค จังหวัด เขตที่อยู่อาศัย เป็นต้น (Ikemoto and Limskul, 1987) ในระยะต่อมาได้เพิ่มตัวแปรด้านประชากร และตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับการจ้างงานเพิ่มเติมเข้ามา เช่น เพศของหัวหน้าครัวเรือน อายุหัวหน้าครัวเรือน ระดับการศึกษา อาชีพ ภาคการผลิต เป็นต้น (สมนึก สมชัยกุลทรัพย์, 2547; วิริยา ไชคมหาสิน, 2539) เห็นได้ว่า ตัวแปรที่ใช้ในการศึกษาที่ผ่านมา ส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน เช่น ภาค จังหวัด เขตที่อยู่อาศัย ระดับการศึกษา อาชีพ ภาคการผลิต เป็นต้น แต่มีตัวแปรบางตัวเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน เช่น อายุของหัวหน้าครัวเรือน เพศของหัวหน้าครัวเรือน เป็นต้น

3.4 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ส่วนนี้ นำเสนอแนวคิดเชื่อมโยงระหว่างความแตกต่างของการบริโภคของครัวเรือนกับจำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงขนาดครัวเรือน และโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน เพื่อใช้พิจารณาเลือกตัวแปรที่เหมาะสมในการศึกษา ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

หากพิจารณาในระดับบุคคล ผู้สูงอายุไทยในอนาคตมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าประชากรวัยอื่น เนื่องจากอัตราส่วนประชากรวัยแรงงานที่

จะคอยเกื้อหนุนผู้สูงอายุหนึ่งคนลดลงจากการที่มีจำนวนประชากรรุ่นถัดไปลดลงจากระดับเจริญพันธุ์ที่ลดต่ำลง และรายได้จากเงินออมที่แท้จริงลดลง เมื่อเทียบกับอัตราเงินเฟ้อที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการที่มีอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นและมีปัญหาสถานภาพทางเศรษฐกิจต่ำกว่าประชากรรุ่นถัดไป

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรมีผลทางบวกและผลทางลบต่อการพัฒนาประเทศ กล่าวคือ ผลทางบวกทำให้ประเทศมีหน้าตาต่างของโอกาสจากสัดส่วนวัยแรงงานที่เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นผลได้จากการลดลงของระดับการเจริญพันธุ์ ในขณะที่การตายอยู่ในระดับต่ำหรือที่เรียกว่าการปันผลทางประชากร (demographic dividend) (Ross, 2004) ส่วนผลทางลบเป็นภาระจากผู้สูงอายุ เนื่องจากผู้สูงอายุประสบปัญหาอยู่ในช่วงขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ ไม่มีเงินออมเพื่อยามชราภาพที่มากพอ และแนวโน้มการเกื้อหนุนจากบุตรหลานลดลง

การศึกษาวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจของประชากรไทยพบว่า เส้นรายได้จากแรงงานมีลักษณะเป็นรูปประซังคว่ำ โดยที่ประชากรอายุต่ำกว่า 15 ปี ไม่มีรายได้จากแรงงาน หลังจากนั้นรายได้จากแรงงานจะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงระดับรายได้แรงงานสูงสุด 100,000 บาท ที่อายุประมาณ 40 ปี หลังจากนั้นรายได้จากแรงงานจะค่อยๆ ลดลง และลดลงอย่างรวดเร็วหลังอายุ 60 ปี ส่วนการบริโภคประชากรเพิ่มขึ้นจากประมาณ 25,000 บาท ที่อายุแรกเกิดเป็น 60,000 บาท ที่อายุประมาณ 18 ปี หลังจากนั้นการบริโภคจะค่อนข้างคงที่ (อมรเทพ จาวะลา, 2552) ซึ่งในช่วงชีวิตของประชากรไทยมีช่วงเวลาที่เกิดการเกินดุลในวัฏจักรชีวิต (lifecycle surplus) หรือช่วงเวลาที่รายได้จากแรงงานมากกว่าการบริโภค คือ ช่วงอายุประมาณ 25-60 ปี เป็นช่วงเวลาที่แรงงานต้องสะสมความมั่งคั่งเพื่อใช้ใน ช่วงหลังเกษียณจากการทำงาน และมีช่วงขาดดุลในวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจ (lifecycle deficit) หรือช่วงที่รายได้จากแรงงานน้อยกว่าการบริโภค 2 ช่วง กล่าวคือ ช่วงวัยเด็กที่ยังไม่ได้ทำงาน และช่วงหลังเกษียณจากการทำงาน ซึ่งเป็นช่วงที่ความสามารถในการผลิตน้อยกว่าการบริโภค โดยช่วงวัยเด็กต้องอาศัยการถ่ายโอนความมั่งคั่งจากครอบครัว (intergeneration transfer) ส่วนช่วงหลังเกษียณจากการทำงานต้องอาศัยเงินออม และความเกื้อหนุนจากครอบครัว

เงินออมเพื่อยามชราภาพเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการรักษาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อจำนวนปีที่มิชีวิตหลังเกษียณของผู้สูงอายุเพิ่มสูงขึ้นตามอายุคาดหมายเฉลี่ยที่เพิ่มขึ้น ทำให้การเตรียมความพร้อมด้านการเงิน ทั้งระดับการออมและระยะเวลาในการออมเพื่อปิดช่องว่างทางการเงินในช่วงที่ขาดดุลวัฏจักรชีวิตทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญ แต่จากการศึกษาของวรวุฒิ สุวรรณระดา (2553) พบว่า เงินออมเพื่อยามชราภาพของผู้สูงอายุไม่มากพอ และบางส่วนมีปัญหาไม่สามารถออมได้ กล่าวคือ สองในห้าของประชากรวัย 50-60 ปี มีการออมเพื่อยามชราภาพไม่เพียงพอ ซึ่งจะใช้สินทรัพย์หมดภายใน 5 ปี ส่วนประชากรผู้มั่งคั่งที่มีอายุ 20 ปี ขึ้นไป มากกว่าครึ่งเล็กน้อยขาดการเตรียมความพร้อมทางการเงินที่ดี และสองในห้าเป็นผู้มีปัญหาการออม ทั้งประเภทใช้หมดไม่เหลือเก็บและต้องกู้หนี้ยืมสิน และเมื่อพิจารณาความเพียงพอของรายได้ พบว่า มีผู้สูงอายุเพียงร้อยละ 15 เท่านั้น ที่มีรายได้เกิน 100,000 บาทต่อปี ซึ่งมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ส่วนแหล่งรายได้ที่สำคัญส่วนใหญ่เป็นรายได้จากบุตร และมีเพียงหนึ่งในสามเท่านั้นที่มีรายได้หลักจากเงินออม และเมื่อพิจารณาร่วมกับจำนวนปีที่มิชีวิตหลังเกษียณที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการพัฒนาทางการแพทย์และการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุของประชากรอาจทำให้ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุแตกต่างจากค่าเฉลี่ยของประเทศค่อนข้างมาก

การเก็หนุนทางการเงินจากบุตรหลานและวัยแรงงานลดลง กล่าวคือ หากพิจารณาในระดับบุคคลแล้ว การเก็หนุนทางการเงินจากบุตรหลานเป็นไปได้ยากขึ้น แม้ว่าสังคมไทยจะให้คุณค่ากับการยึดถือหลักกตัญญูตั้งเห็นได้จากการศึกษาของจอห์น โนเดล และเนนาพร ซโยววรรณ (2552) ที่พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่รายงานว่า มีแหล่งรายได้หลักมาจากบุตรหลานก็ตาม แต่ด้วยความบีบคั้นทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นเป็นตัวแปรสำคัญที่อาจทำให้การเก็หนุนทางการเงินจากบุตรหลานลดลง ซึ่งกระทบทางตรงต่อระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ

สำหรับการพิจารณาการเก็หนุนจากวัยแรงงานในระดับมหภาคนั้น

สามารถพิจารณาได้จากแนวคิดการปันผลทางประชากร กล่าวคือ การที่ผู้สูงอายุจะได้รับการเกื้อหนุนทางการเงินจากวัยแรงงานผ่านระบบเงินโอนและการจัดสวัสดิการภาครัฐเพื่อผู้สูงอายุในหลากหลายรูปแบบนั้น ประเทศควรอยู่ในช่วงที่ได้รับผลได้จากการปันผลทางประชากร (Demographic Dividend) ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อประเทศมีสัดส่วนประชากรวัยแรงงานสูง ทำให้สินทรัพย์ส่วนที่เหลือจากการบริโภคของคนในวัยทำงานมากพอที่จะออมและสะสมไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจได้ (Davanzo, Dogo and Grammich, 2011; Lee and Mason, 2006; Bloom, Canning and Sevilla 2001) เช่น การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา

สำหรับประเทศไทย หน้าต่างของโอกาสจากการปันผลทางประชากรได้ผ่านไปแล้ว (อมรเทพ จาวะลา, 2552; ศุภเจตน์ จันทร์สาส์น, 2552; เกื้อ วงศ์บุญสิน, 2547) เนื่องจากอัตราเกิดลดลงและอายุคาดหมายเฉลี่ยที่เพิ่มสูงขึ้นทำให้สัดส่วนประชากรวัยสูงอายุเพิ่มสูงขึ้น ซึ่งมีผลทำให้อัตราการเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนผู้ผลิต (effective number of producers) ต่อสัดส่วนผู้บริโภค (effective number of consumers) มีค่าเป็นลบตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นไป (อมรเทพ จาวะลา, 2552) และเมื่อพิจารณาผลได้จากการปันผลทางประชากรรอบที่ 2 (second demographic dividend) ซึ่งเป็นผลได้จากการที่ประเทศมีสัดส่วนทุนต่อแรงงานสูงขึ้น (capital-labor ratio) เกิดขึ้นเมื่อประชากรมีการออมและสะสมทุนไว้ใช้หลังเกษียณจากการทำงานมากพอที่จะเป็นแรงขับเคลื่อนเศรษฐกิจได้ (Davanzo et al., 2011; Lee and Mason, 2006; Bloom et al., 2001) แต่การออมเพื่อยามชราภาพของประชากรไทยไม่มาก ดังนั้นในอนาคตการเกื้อหนุนทางการเงินจากวัยแรงงานต่อผู้สูงอายุอาจลดลงอย่างต่อเนื่อง และอาจไม่ใช่เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพพอที่จะรักษาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุได้

ในช่วงเวลาที่มีกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางประชากร โดยมีสัดส่วนประชากรวัยผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุประชากร ได้มีการเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีด้านสุขภาพ การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาความเป็นเมือง และการศึกษา ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุมี

สถานภาพต่ำประชากรรุ่นถัดไป กล่าวคือ การพัฒนาทางการแพทย์และสาธารณสุขได้ทำให้ประชากรมีชีวิตยืนยาวขึ้น เกิดการแข่งขันระหว่างรุ่น (intergeneration competition) ในตลาดแรงงานที่มีตำแหน่งงานจำกัด ทำให้ผู้สูงอายุบางส่วนต้องเกษียณอายุจากการทำงานเร็วขึ้น ประกอบกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ ซึ่งมีอาชีพใหม่ที่ให้ผลตอบแทนในการทำงานมากกว่าการทำงานในชนบท แต่ผู้สูงอายุไม่ยินดีที่จะย้ายถิ่นเพื่อเข้าไปทำงานในเมืองเหมือนวัยแรงงาน จึงทำให้สถานภาพของผู้สูงอายุต่ำกว่าประชากรรุ่นถัดไป สำหรับการพัฒนาความเป็นเมืองทำให้วัยแรงงานย้ายถิ่นเข้าสู่เมืองใหญ่ และสร้างครอบครัวขนาดเล็กในเมือง ทำให้การเกื้อหนุนทางการเงินและทางสังคมต่อผู้สูงอายุจากบุตรหลานเป็นไปได้ยากขึ้น ส่วนการปฏิรูปการศึกษาทำให้คนรุ่นลูกมีการศึกษาสูงกว่ารุ่นพ่อแม่ มีโอกาสได้งานที่มีรายได้สูง ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานภาพต่ำประชากรรุ่นถัดไป (Cowgill, 1979)

หากพิจารณาในระดับบุคคล ผู้สูงอายุไทยในอนาคตมีระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าประชากรวัยอื่น เนื่องจากอัตราส่วนประชากรวัยแรงงานที่จะคอยเกื้อหนุนผู้สูงอายุหนึ่งคนลดลงจากการที่มีจำนวนประชากรรุ่นถัดไปลดลงจากระดับเจริญพันธุ์ที่ลดต่ำลง และรายได้จากเงินออมที่แท้จริงลดลง เมื่อเทียบกับอัตราเงินเฟ้อที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการที่มีอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นและมีปัญหาสถานภาพทางเศรษฐกิจต่ำกว่าประชากรรุ่นถัดไป

อย่างไรก็ตาม มีข้อโต้แย้งในทางทฤษฎีเกี่ยวกับความเหมาะสมของหน่วยในการวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุ กล่าวคือ การวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุควรใช้หน่วยวิเคราะห์ระดับครัวเรือนมากกว่าใช้บุคคลเป็นหน่วยวิเคราะห์ เนื่องจากผู้สูงอายุมักมีความสำคัญต่อความมั่งคั่งของบุตรหลานตามแนวคิดการถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่น (intergenerational wealth transfer) โดยข้อสรุปมักโน้มเอียงว่า ความมั่งคั่งของรุ่นลูกมาจากการถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่นจากพ่อแม่ สำหรับผู้สูงอายุไทยจากงานเขียนของดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2553) พบว่า ผู้สูงอายุไทยมีลักษณะเก็บออมเป็นมรดกให้ลูกหลาน โดยผู้สูงอายุมีความมั่งคั่งสูงประมาณ 1.2 ล้านบาท และความมั่งคั่งนี้มีได้ลดลงอย่างรวดเร็วหลังเกษียณอายุ แต่ลดลงอย่าง

ชัดเจนเมื่ออายุเกิน 85 ปี ดังนั้นหากพิจารณาการถ่ายโอนความมั่งคั่งข้ามรุ่นจากผู้สูงอายุสู่บุตรหลานเป็นเงินที่ผู้สูงอายุฝากธนาคารแล้ว การเกื้อกูลผู้สูงอายุของครอบครัว อาจนับได้ว่าเป็นดอกเบี้ยของมรดกที่ผู้สูงอายุควรได้รับ ทำให้การพิจารณาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของผู้สูงอายุด้วยหน่วยการวิเคราะห์ระดับบุคคลอาจทำให้ผลการวิเคราะห์เบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาเพียงด้านรายได้เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ความสัมพันธ์เครือข่ายในสังคมไทยค่อนข้างเข้มแข็ง มีการแบ่งงานกันทำภายในครัวเรือน (Division of Labor) บางกรณีผู้สูงอายุอาจไม่มีบทบาททางเศรษฐกิจ แต่ได้รับความเกื้อหนุนทางเศรษฐกิจจากสมาชิกครัวเรือนเป็นการตอบแทนการทำหน้าที่ในครัวเรือนของผู้สูงอายุ

3.5 ตัวแปรที่เหมาะสมในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครัวเรือน

ในต่างประเทศ หลังปี 1980 การเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้มีนักวิชาการตั้งคำถามถึงความเชื่อมโยงระหว่างวิธีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนกับฟังก์ชันของสวัสดิการสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นความเหมาะสมของวิธีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนแบบเดิมที่ใช้การบริโภคของบุคคลหรือครัวเรือนปีใดปีหนึ่งในการวิเคราะห์ความแตกต่าง เนื่องด้วยการเปลี่ยนแปลงทางประชากรทำให้เกิดความแตกต่างในขนาดของรุ่นประชากร (cohort size) ความแตกต่างของขนาดครัวเรือน ความแตกต่างของโครงสร้างครัวเรือน และการเปลี่ยนแปลงของหน่วยการตัดสินใจ ซึ่งล้วนกระทบต่อวิธีการวัดความแตกต่างทำให้ต้องพิจารณา 1) หน่วยการวิเคราะห์ระหว่างบุคคล ครอบครัวหรือครัวเรือน 2) ตัวแทนในการวัดมาตรฐานการดำรงชีพ หรือความกินดีอยู่ดี ระหว่างรายได้รวม รายได้จากการทำงานหรือการบริโภค 3) แนวคิดในการวิเคราะห์ระหว่างช่วงเวลาหรือตลอดชีพ รวมทั้งต้องพิจารณาความแตกต่างภายในรุ่นและระหว่างรุ่นอีกด้วย (Pestieau, 1989; Lam, 1984; Morley, 1981; Fields, 1979) โดยประเด็นทางประชากรที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษามากเกี่ยวข้องกับ 1) ภาวะเจริญพันธุ์ เช่น ความแตกต่างของขนาดครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับภาวะการณ

แต่งงาน การมีบุตรและการหย่าร้าง (McMillen and Herriot, 1985; Duncan, 1985) 2) ภาวะการณืตาย เช่น ความแตกต่างของอายุคาดหมายเฉลี่ย ซึ่งเกี่ยวข้องเนื่องกับการเลือกอาชีพ (Occupation Choices) และพฤติกรรมการใช้ชีวิตของประชากร (Becker, 1965; Willis, 1987; David and Menchik, 1986) และ 3) การย้ายถิ่น ซึ่งเกี่ยวข้องเนื่องกับรายได้จากการทำงานและการลงทุนในทุนมนุษย์ (Strak and Yitzhaki, 1986)

ในระยะหลัง นักวิชาการต่างให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวและครัวเรือนกับประเด็นทางเศรษฐศาสตร์ เช่น ความยากจน ความเหลื่อมล้ำ เป็นต้น โดยอธิบายความแตกต่างของระดับมาตรฐานการดำรงชีพ จำแนกตามตัวแปรทางประชากรและครัวเรือน ได้แก่ อายุของหัวหน้าครัวเรือน (Fambon, 2010; Bover, 2008; Etuk, 2008; Akita et al., 1999) เพศของหัวหน้าครัวเรือน (Cain et al., 2010; Fambon, 2010; Bover, 2008) ขนาดครัวเรือน (Peichl et al., 2010; Etuk, 2008) และโครงสร้างของครัวเรือน (Eurostat, 2010; Bover, 2008; Etuk, 2008)

ตัวแปรที่เหมาะสมในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน และใช้ในการวิเคราะห์ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน ประกอบด้วย 1) ขนาดครัวเรือน 2) รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน 3) อัตราพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 4) การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน 5) จำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือน 6) อายุหัวหน้าครัวเรือน และ 7) เพศหัวหน้าครัวเรือน เนื่องจากเป็นตัวแปรระดับครัวเรือนที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

การจำแนกรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน เลือkJจำแนกตามแนวการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2554) และ Terasaki (2001) โดยใช้ครัวเรือนเป็นหน่วยวิเคราะห์ และจำแนกครัวเรือนออกเป็น 8 รูปแบบหลัก ตามจำนวนรุ่นของสมาชิกในครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยา ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนสามรุ่น ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น และครัวเรือนอื่นๆ และได้เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนด้วยเพศและกลุ่มอายุคล้ายกับการศึกษาของ Brandolini และ D'Alessio (2001)

4. ระเบียบวิธีวิจัย

ประเด็นการศึกษานี้ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง การเปลี่ยนแปลงทางประชากรกับความแตกต่างด้านการบริโภค โดยการเปลี่ยนแปลงทางประชากรนั้น มุ่งเน้นศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ซึ่งเป็นประเด็นเกี่ยวข้องกับการณ์ผู้สูงอายุ และเด็กเป็นสมาชิกของครัวเรือน และเลือกใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์ ที่มาของความแตกต่างระดับบุคคลและครัวเรือน ด้านประชากรของ Houghton และ Khandker (2009) เป็นกรอบแนวคิดหลักในการจำแนกคุณลักษณะของครัวเรือน โดยใช้การบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่อายุ 65 ปีขึ้นไปเป็นตัวประมาณของระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน (material living standard) เพื่อศึกษาเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภค และความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน โดยการศึกษาที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนนี้ เป็นเพียงการศึกษาแบบแผนของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนจากการวิเคราะห์ทางสถิติและไม่มีข้อมูลสนับสนุนมากพอที่จะอธิบายได้ว่า ปัจจัยที่ศึกษานั้นเป็นสาเหตุของความแตกต่างหรือไม่ จึงนับว่า ปัจจัยที่ศึกษานี้เป็นเพียงสาเหตุแทรกกลาง (intermediate cause) ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน แต่ไม่ใช่สาเหตุเชิงลึก (deep cause) ของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนแต่อย่างใด (Houghton and Khandker, 2009)

4.1 หน่วยวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน

หน่วยการวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนในระยะแรกเป็นหน่วยรวมของครัวเรือน เช่น รายได้รวมของครัวเรือน เป็นต้น ต่อมา เมื่อครัวเรือนมีขนาดไม่เท่ากัน จึงเกิดแนวคิดหน่วยวิเคราะห์ต่อหัวครัวเรือน เช่น การบริโภคต่อหัวครัวเรือน เป็นต้น ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยใช้เป็นหน่วยวิเคราะห์ระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน ส่วนในต่างประเทศมีการพัฒนาหน่วยวิเคราะห์เป็นต่อหัวผู้ใหญ่อายุ 65 ปีขึ้นไป เนื่องจากครัวเรือนมีโครงสร้างองค์

ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนที่แตกต่างกัน ทำให้ปริมาณความต้องการบริโภคต่างกันไปด้วย ทำให้การเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพระหว่างครัวเรือนต้องปรับความแตกต่างของขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนด้วยค่าผู้ใหญ่มูลค่า แต่ยังไม่ค่อยมีงานวิจัยในประเทศไทยที่ใช้หน่วยต่อหัวผู้ใหญ่มูลค่าเท่าใดนัก เนื่องด้วยข้อจำกัดของชุดข้อมูลค่าผู้ใหญ่มูลค่าของประเทศไทย

สำหรับประเทศไทย การนำเสนอข้อมูลระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับขนาดของครัวเรือนที่มีความแตกต่างโดยใช้การบริโภคต่อหัวเป็นหน่วยวิเคราะห์ เนื่องจากในช่วงที่ผ่านมาครัวเรือนมีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนไม่แตกต่างกันมากนัก จึงใช้การบริโภคต่อหัวเป็นหน่วยวิเคราะห์แทนการบริโภคต่อหัวผู้ใหญ่มูลค่าได้ (สมชัย จิตสุชน, 2546) แต่ปัจจุบันครัวเรือนมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านอายุและรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีความหลากหลายมากขึ้น ทำให้การบริโภคต่อหัวเป็นหน่วยวิเคราะห์ไม่เหมาะสม เนื่องจากไม่ได้คำนึงความต้องการของสมาชิกแต่ละกลุ่มอายุของสมาชิกครัวเรือนที่ประชากรวัยเด็กและผู้สูงอายุมีความต้องการในปริมาณที่น้อยกว่าประชากรวัยแรงงาน (อิศรา ศานติศาสตร์, 2538) ซึ่งหากใช้การบริโภคต่อหัวเป็นหน่วยวิเคราะห์ครัวเรือนบางประเภทจะทำให้ระดับมาตรฐานการดำรงชีพต่ำกว่าความเป็นจริง เช่น ครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ เป็นต้น จึงควรปรับความต่างของขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนด้วยค่าผู้ใหญ่มูลค่า (adult equivalence scale)

ค่าผู้ใหญ่มูลค่าเป็นการแสดงระดับการบริโภคที่แตกต่างกันของสมาชิกครัวเรือน โดยที่ครัวเรือนอ้างอิงหรือครัวเรือนที่มีสมาชิกครัวเรือนเป็นผู้ใหญ่ 1 คน มีค่าผู้ใหญ่มูลค่าเท่ากับ 1 และเมื่อมีสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นจากครัวเรือนอ้างอิงทำให้สัดส่วนค่าใช้จ่ายทั้งหมดเพิ่มขึ้นในลักษณะที่แตกต่างกันในแต่ละกลุ่มอายุ (อิศรา ศานติศาสตร์, 2538) และค่าผู้ใหญ่มูลค่ายังแสดงการประหยัดจากขนาดของครัวเรือน โดยพิจารณาสัมประสิทธิ์ของจำนวนเด็ก จำนวนแรงงานและจำนวนผู้สูงอายุ ที่แสดงถึงสัดส่วนรายจ่าย

การบริโภคที่เพิ่มขึ้น เมื่อมีสมาชิกครัวเรือนแต่ละกลุ่มอายุเพิ่มขึ้น เช่น เด็กมีค่า ผู้ใหญ่สมมุทธ์เท่ากับ 0.30 หมายความว่า สัดส่วนรายจ่ายเพื่อการบริโภคเพิ่มขึ้นร้อยละ 30 เมื่อมีเด็กเพิ่มขึ้น 1 คน เป็นต้น และหากร้อยละของการบริโภคที่เพิ่มขึ้นมีค่าสูง แสดงว่า ครัวเรือนมีการประหยัดต่อขนาดต่ำหรือมีสินค้าที่สามารถแบ่งปันได้ค่อนข้างน้อย (Haughton and Khandker, 2009)

การศึกษานี้ เลือกรับความแตกต่างของการบริโภคจากขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ด้วยผลรวมของค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์ของสมาชิกครัวเรือน เนื่องจากสนใจองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนจำแนกตามกลุ่มอายุด้วย โดยเลือกใช้ชุดข้อมูลค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์ของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) เนื่องจากเป็นชุดข้อมูลเดียวที่มีข้อมูลค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์ของผู้สูงอายุ รวมทั้งประเภทของสินค้าและบริการที่ใช้ในการคำนวณค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์ไม่ต่างจากการศึกษานี้เท่าใดนัก แต่มีข้อด้อยที่สมมติให้ระดับราคาของสินค้าและบริการแต่ละประเภทเท่ากับ 1 ทำให้ค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์ของพรพิมล พันธุ์พิมาย (2550) ต่ำกว่าชุดข้อมูลอื่น โดยค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์ของสมาชิกครัวเรือนอายุ 0-14 ปี เท่ากับ 0.19 ส่วนสมาชิกครัวเรือนอายุ 15-59 ปี มีค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์เท่ากับ 0.22 และสมาชิกครัวเรือนอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีค่าผู้ใหญ่มสมมุทธ์เท่ากับ 0.17

นอกจากนั้นการบริโภคของครัวเรือนแตกต่างกันไปตามระดับราคา สินค้าและบริการ เวลาและพื้นที่ที่ครัวเรือนต้องเผชิญ ดังนั้นในการเปรียบเทียบระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนต้องปรับการบริโภคตามความแตกต่างด้านราคาด้วยดัชนีราคา และปรับความแตกต่างด้านเวลาด้วยดัชนีราคา ซึ่งเป็นดัชนีที่ใช้วัดการเปลี่ยนแปลงของราคาขายปลีกโดยเฉลี่ยที่ผู้บริโภคจ่ายเพื่อซื้อสินค้าและบริการจำนวนหนึ่ง ณ เวลาหนึ่งเทียบกับปีฐาน ทำให้ทุกครัวเรือนมีต้นทุนในการดำรงชีพเท่ากัน ทั้งในมิติเวลาและมิติพื้นที่ จึงสามารถเปรียบเทียบระดับมาตรฐานการดำรงชีพระหว่างครัวเรือนได้ โดยปรับความแตกต่างของต้นทุนการดำรงชีวิตที่แท้จริงระหว่างภาคและเวลา ด้วยดัชนีราคาผู้บริโภคที่ใช้ข้อมูลปี 2550 เป็นปีฐาน

จำนวนครัวเรือนที่ใช้ในการวิเคราะห์แตกต่างกันระหว่างปี กล่าวคือ ปี 2533 มีครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างทั้งสิ้น 5,813 ครัวเรือน ส่วนปี 2552 มีครัวเรือนที่เป็นตัวอย่างทั้งสิ้น 43,844 ครัวเรือน แต่ในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนนั้น ตัดครัวเรือนที่มีหัวหน้าครัวเรือนอายุต่ำกว่า 20 ปี และอาศัยอยู่คนเดียวออกจากการวิเคราะห์ นอกจากนี้ในการวิเคราะห์ความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือน ตัดครัวเรือนที่มีระดับการบริโภครวมเท่ากับศูนย์ออกจากการวิเคราะห์อีกด้วย ทำให้จำนวนครัวเรือนที่ใช้วิเคราะห์ความแตกต่างของรูปแบบการบริโภคของครัวเรือน ปี 2533 เท่ากับ 5,245 ครัวเรือน ส่วนปี 2552 เท่ากับ 43,517 ครัวเรือน

4.2 การวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน

การศึกษานี้ เลือกลงใช้การบริโภคเป็นตัวแทนในการวัดระดับมาตรฐานการดำรงชีพของครัวเรือน เนื่องจากอรรถประโยชน์แปรผันตรงกับระดับบริโภคสินค้าและบริการ ส่วนรายได้ที่เป็นตัวเงินนั้นแสดงเพียงโอกาสที่มีระดับมาตรฐานการดำรงชีพเท่านั้น (Lazaridis, 2000; Johnson and Shipp, 1997) ประกอบกับข้อมูลด้านการบริโภคมีความผันผวนต่ำกว่า และมีปัญหาเกี่ยวกับความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลน้อยกว่าข้อมูลด้านรายได้ที่เป็นตัวเงิน โดยการบริโภค เท่ากับ ผลรวมของค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคสินค้าและบริการ 8 หมวด ประกอบด้วย 1) อาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ 2) เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ 3) ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน 4) ส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า 5) สุขภาพ 6) การเดินทางและการสื่อสาร 7) การศึกษาและ 8) การบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา

4.3 การแยกองค์ประกอบที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน

ดัชนีแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค จำแนกตามลักษณะกลุ่มย่อยประชากร วิธีการนี้เริ่มต้นจากแบ่งครัวเรือนออก

เป็นกลุ่มย่อยๆ โดยแต่ละครัวเรือนจะถูกจัดอยู่ในกลุ่มย่อยเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น และในแต่ละกลุ่มย่อยจะมีระดับการบริโภครวมแตกต่างกัน ขณะเดียวกันการบริโภคเฉลี่ยของแต่ละกลุ่มย่อยก็จะแตกต่างจากการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนทั้งหมด (สมนึก สมชัยกุลทรัพย์, 2547) จากนั้นคำนวณความแตกต่างรวม เท่ากับ ความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร บวกความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร (Fambom, 2010) สำหรับการศึกษานี้ในประเทศไทย ที่ทำการศึกษากองคค์ประกอบในแนวทางนี้ เช่น งานของ วิริยา โขคมหาสิน (2539) สมนึก สมชัยกุลทรัพย์ (2547) เป็นต้น และดัชนีในการแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาแหล่งของความแตกต่างด้านการบริโภค จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากรมีอยู่หลากหลาย ผู้วิจัยจึงต้องเลือกวิธีการที่มีคุณสมบัติครบถ้วนทุกประการในการเป็นดัชนีที่ดีที่ไว้วัดและแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค

การศึกษานี้ ทำการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนกับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน โดยใช้วิธีการแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามกลุ่มย่อยประชากร ด้วยดัชนีไทล์ (Thiel Index) เนื่องจากมีคุณสมบัติสำคัญของดัชนีที่ไว้วัดและแยกองค์ประกอบที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคครบ 7 ประการ (วิริยา โขคมหาสิน, 2539; สมนึก สมชัยกุลทรัพย์, 2547) โดยมีวิธีการคำนวณดังนี้

$$TH = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu}$$

เมื่อ $n = \sum_{i=1}^n n_i$ เท่ากับ จำนวนครัวเรือนทั้งหมด
 $\mu = \sum_{i=1}^n \mu_i$ เท่ากับ ระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย
 $w_i = \frac{n_i}{n}$ เท่ากับ สัดส่วนครัวเรือนกลุ่มที่ i ต่อครัวเรือนรวม
 Y_i เท่ากับ ระดับการบริโภคของครัวเรือนที่ i

เมื่อจัดรูปสมการได้ $T = \text{Within group Diff} + \text{Between group diff}$

$$TH = \left[\frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu_1} + \frac{n_2}{n_2} \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{Y_i}{\mu_2} \right] + \left[\frac{n_1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{\mu_i}{\mu} + \frac{n_2}{n_2} \sum_{i=1}^{n_2} \frac{Y_i}{\mu} \log \frac{\mu_i}{\mu} \right]$$

ปรับสมการ $\text{Within group Diff} = \text{Consumption share} + \text{Thiel Within group}$

$$= \frac{n_1 \mu_1}{n} * \frac{1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu_1} \log \frac{Y_i}{\mu_1} + \frac{n_1 \mu_1}{n} * \frac{1}{n_1} \sum_{i=1}^{n_1} \frac{Y_i}{\mu_1} \log \frac{Y_i}{\mu_1}$$

ปรับรูปสมการ $\text{Thiel Between group} = \frac{1}{n} * \left[n_1 \frac{\mu_1}{\mu} \log \frac{\mu_1}{\mu} + n_2 \frac{\mu_2}{\mu} \log \frac{\mu_2}{\mu} \right]$

การศึกษานี้ เป็นการศึกษามูลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่อความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน และเลือกใช้ดัชนีไทลในการแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค แต่ดัชนีไทลมีข้อจำกัดเกี่ยวกับจำนวนตัวแปรที่พิจารณา กล่าวคือ ดัชนีไทลสามารถจำแนกผลของตัวแปรที่สนใจได้เพียงตัวแปรเดียว โดยพิจารณาได้จากสัดส่วนของความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร (คุณลักษณะของครัวเรือนที่กำลังสนใจ) ต่อความแตกต่างโดยรวม (คุณลักษณะของครัวเรือนที่กำลังสนใจและคุณลักษณะอื่นๆ) ทำให้ตัวแปรที่จะใช้ดัชนีไทลในการแยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคต้องเป็นตัวแปรที่สะท้อนคุณลักษณะของสมาชิกครัวเรือนทุกคน เช่น รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน ระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน การพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน เป็นต้น และทำให้ตัวแปรสะท้อนคุณลักษณะบางประการของสมาชิกครัวเรือนไม่เหมาะสมในการวิเคราะห์แยกที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค เช่น เพศและอายุของหัวหน้าครัวเรือน จำนวนผู้สูงอายุและเด็กในครัวเรือน เป็นต้น

4.4 ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อเปรียบเทียบขนาดของผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกคร้วเรือนกับระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของคร้วเรือนไทย จึงได้เลือกใช้ข้อมูล 2 จุดเวลาในการศึกษา ซึ่งเป็นจุดเวลาที่ห่างกันพอสมควรที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างคร้วเรือน ผู้วิจัยจึงเลือกใช้ข้อมูลโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของคร้วเรือนและระดับการบริโภคของคร้วเรือนจากข้อมูลดิบจากการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของคร้วเรือน สำรวจโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ โดยเลือกใช้ปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552

ปี 2533 เป็นช่วงเวลาที่ประเทศไทยมีระดับการเจริญพันธุ์ลดต่ำลงถึงระดับทดแทน เริ่มเกิดการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของคร้วเรือน จึงใช้เป็นตัวแทนช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงของคร้วเรือนสำหรับเหตุผลที่เลือกใช้ข้อมูล ปี 2552 เนื่องจากโครงสร้างด้านอายุประชากรเปลี่ยนไปจากปี 2533 ค่อนข้างมาก กล่าวคือ สัดส่วนประชากรวัยเด็กลดลงจากร้อยละ 30 ของประชากร เป็นร้อยละ 22 ของประชากร สำหรับสัดส่วนประชากรวัยแรงงานเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ 63 ของประชากร เป็นร้อยละ 67 ของประชากร ส่วนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7 เป็นร้อยละ 12 ของประชากร ทำให้อัตราพึ่งพิงด้านอายุวัยเด็กลดลง ในขณะที่อัตราพึ่งพิงด้านอายุวัยผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทำให้อายุมัธยฐานเพิ่มขึ้นจาก 24 ปี เป็น 34 ปี รวมทั้งอายุคาดหมายเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดของผู้ชายเพิ่มขึ้นประมาณ 1 ปี ส่วนผู้หญิงอายุคาดหมายเฉลี่ยเพิ่มขึ้นประมาณ 2 ปี (รายละเอียดดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 ข้อมูลด้านประชากร ปี 2533 และปี 2552

ข้อมูลด้านประชากร	ปี 2533	ปี 2552	ข้อมูลด้านประชากร	ปี 2533	ปี 2552
จำนวนประชากร (ล้านคน) *	57.07	69.12	อายุเฉลี่ย *	24	34
อัตราเพิ่มประชากร *	0.88	0.50	อัตราพึ่งพิงทางอายุรวม *	59	50
อัตราเจริญพันธุ์รวมยอด *	2.3	1.6	อัตราพึ่งพิงทางอายุวัยเด็ก *	48	31
อายุคาดหมายเฉลี่ย			อัตราพึ่งพิงทางอายุผู้สูงอายุ *	11	19
ผู้ชาย *	69	70	จำนวนครัวเรือน (ล้านครัวเรือน) **	11	19
ผู้หญิง *	75	77	ขนาดครัวเรือน**	5.2	3.2
ร้อยละของประชากรวัยเด็ก *	30	21	ร้อยละของครัวเรือนเดี่ยว **	67	52
ร้อยละของประชากรวัยแรงงาน *	63	67	ร้อยละของครัวเรือนขยาย **	26	31
ร้อยละของประชากรวัยผู้สูงอายุ *	7	12			

หมายเหตุ * UN (2011) ข้อมูลสมมติภาวะเจริญพันธุ์ระดับกลาง **รายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมครัวเรือนปี 2533-2552

ในขณะเดียวกันมีการเปลี่ยนแปลงขนาดและโครงสร้างครัวเรือน โดยครัวเรือนมีจำนวนสมาชิกครัวเรือนเฉลี่ยลดลง มีสัดส่วนครัวเรือนเดี่ยวลดลง และมีครัวเรือนขยายเพิ่มขึ้น โดยเป็นครัวเรือนข้ามรุ่น หรือครัวเรือนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่ร่วมกับหลานวัยเด็ก ประกอบกับปี 2552 มีอัตราเจริญพันธุ์รวมต่ำกว่าระดับทดแทนมากอยู่ที่ระดับ 1.6 และเป็นปีแรกที่มีการปันผลทางประชากรมีค่าติดลบ หมายความว่า ตั้งแต่ปี 2553 เป็นต้นไป อัตราการเปลี่ยนแปลงของสัดส่วนผู้ผลิต น้อยกว่าอัตราการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนผู้บริโภค หรืออัตราเพิ่มของจำนวนประชากรวัยพึ่งพิงมากกว่าอัตราเพิ่มของประชากรวัยแรงงาน (อมรเทพ จาวะลา, 2552)

นอกจากนี้กับช่วงเวลา 20 ปี มีความเหมาะสมในการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของประชากร 2 รุ่น กล่าวคือ ประชากรวัยเด็กทั้งหมดของปี 2552 เป็นประชากรวัยเด็กคนละกลุ่มกับปี 2533 และประชากรวัยผู้สูงอายุปี 2552 ส่วนใหญ่ไม่ใช่ประชากรวัยผู้สูงอายุในปี 2533 เช่นกัน นับเป็นจุดเด่นของการศึกษานี้ ที่ช่วยให้เข้าใจเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุและเด็กในครัวเรือน โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกของครัวเรือนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

5. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

รูปแบบการอยู่อาศัยของสมาชิกครัวเรือนมีความหลากหลายมากขึ้น โดยที่ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่นยังคงเป็นครัวเรือนที่มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมสูงสุดตามลำดับ กล่าวคือ จากเดิมในปี 2533 รูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน จำแนกตามความสัมพันธ์ของสมาชิกครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่น ประมาณร้อยละ 66 ต่อมาในปี 2552 มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงเหลือร้อยละ 47 ในขณะที่ครัวเรือนรูปแบบอื่นๆ มี จำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นทั้งครัวเรือนผู้ใหญ่อันเดียว ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น โดยเฉพาะครัวเรือนข้ามรุ่น ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียวและครัวเรือนสามมีภรรยา มีอัตราเพิ่มค่อนข้างสูง

เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูก และครัวเรือนสามรุ่น ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนคนเดียว ครัวเรือนสามมีภรรยา ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น (รายละเอียดดังตารางที่ 2)

เด็กในครัวเรือนไทย

การศึกษารูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน จำแนกตามการมีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน พบว่า เด็กส่วนใหญ่ยังคงอาศัยอยู่ในครัวเรือนที่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูก ครัวเรือนสามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว แต่มีจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่เด็กอาศัยอยู่โดยไม่มีวัยแรงงานมากขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนข้ามรุ่น

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกของครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่น และรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนข้ามรุ่น และครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว (รายละเอียดดังตารางที่ 2)

ผู้สูงอายุในครัวเรือนไทย

ครัวเรือนไทยมีจำนวนครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของรัชไท กิรติพงศ์ไพบุลย์ (2552) และชาย โภธิสิตา (2552) โดยส่วนใหญ่ของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่น ครัวเรือนพ่อแม่วัยผู้สูงอายุและบุตรวัยแรงงาน ครัวเรือนพ่อหรือแม่วัยผู้สูงอายุคนเดียวกับบุตรวัยแรงงาน แต่มีครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุต้องอาศัยอยู่เพียงลำพัง โดยไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน หรืออยู่ร่วมกับวัยเด็กเพิ่มมากขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน พบการเปลี่ยนแปลง 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนสามรุ่น ซึ่งเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยส่วนใหญ่ของครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน และรูปแบบที่ 2 มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือมีเฉพาะผู้สูงอายุ เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ ครัวเรือนข้ามรุ่น เป็นต้น และครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุอยู่กับบุตรวัยแรงงาน เช่น ครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว เป็นต้น (รายละเอียดดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือน

	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
ครัวเรือนคนเดียว	755,729	6.94	2,355,380	12.03
วัยแรงงานชาย	290,749	2.67	777,295	3.97
วัยแรงงานหญิง	299,460	2.75	769,463	3.93
วัยผู้สูงอายุชาย	38,113	0.35	274,109	1.40
วัยสูงอายุหญิง	95,827	0.88	534,513	2.73
ครัวเรือนสามีภรรยา	714,349	6.56	3,019,116	15.42

	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
สามีภรรยาวัยแรงงาน	513,983	4.72	2,089,103	10.67
สามีภรรยาวัยผู้สูงอายุ	199,277	1.83	928,055	4.74
ครัวเรือนพ่อแม่ลูก	4,565,952	41.93	5,533,088	28.26
พ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	3,357,222	30.83	3,418,532	17.46
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	425,778	3.91	1,362,714	6.96
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	387,665	3.56	722,473	3.69
ครัวเรือนพ่อหรือแม่คนเดียว	585,853	5.38	1,397,956	7.14
พ่อวัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	40,291	0.37	93,980	0.48
แม่วัยแรงงานกับบุตรวัยเด็ก	221,056	2.03	471,859	2.41
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	20,690	0.19	93,980	0.48
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	166,609	1.53	326,973	1.67
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	28,313	0.26	101,812	0.52
แม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน	107,806	0.99	303,478	1.55
ครัวเรือนข้ามรุ่น	179,676	1.65	1,249,154	6.38
ครัวเรือนสามรุ่น	2,633,072	24.18	3,866,896	19.75
ผู้สูงอายุ แรงงานและเด็ก	1,706,379	15.67	2,083,229	10.64
ผู้สูงอายุและแรงงาน	124,140	1.14	417,037	2.13
แรงงานและเด็ก	799,287	7.34	1,360,756	6.95
ครัวเรือนอาศัยอยู่กับคนอื่น	204,722	1.88	644,156	3.29
ครัวเรือนอื่นๆ	1,250,110	11.48	1,513,474	7.73
รวม	10,889,464	100.00	19,579,220	100.00

หมายเหตุ : ครัวเรือนอื่นๆ เป็นรูปแบบการอยู่อาศัยอื่นนอกเหนือจาก 7 รูปแบบการอยู่อาศัยหลัก อาทิ ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุที่มีเพียงผู้สูงอายุพี่น้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เป็นต้น หรือเป็นรูปแบบการอยู่อาศัยแบบผสม อาทิ ครัวเรือนแม่คนเดียวอยู่ร่วมกับญาติหรือคนอื่น เป็นต้น

ระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่มีจำนวนประชากรวัยแรงงานมากกว่าประชากรวัยพึ่งพิง แต่มีจำนวนและสัดส่วนครัวเรือนที่มีจำนวนประชากรวัยแรงงานน้อยกว่าประชากรวัยพึ่งพิงต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา กล่าวคือ ในปี 2533 มีจำนวนครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงทางอายุน้อยกว่าประชากรวัยแรงงาน และครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 6.88 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 64 ของครัวเรือนรวม ส่วนครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงทางอายุมากกว่าประชากรวัยแรงงาน และครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนประมาณ 2.18 ล้านครัวเรือน หรือประมาณร้อยละ 20 ของครัวเรือนรวม ต่อมาในปี 2552 มีจำนวนครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงทางอายุน้อยกว่าประชากรวัยแรงงานและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 11.44 ล้านครัวเรือน แต่มีสัดส่วนลดลงเล็กน้อยเหลือประมาณร้อยละ 58 ของครัวเรือนรวม ส่วนจำนวนครัวเรือนที่มีประชากรวัยพึ่งพิงทางอายุมากกว่าประชากรวัยแรงงาน และครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณ 4.77 ล้านครัวเรือนหรือประมาณร้อยละ 24 ของครัวเรือนรวม (รายละเอียดดังตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 การกระจายของครัวเรือน จำแนกตามจำนวนผู้สูงอายุในครัวเรือนและระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
ระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน				
ครัวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิง	561,896	5.16	3,022,536	15.44
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ	363,708	3.34	1,748,174	8.93
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	198,188	1.82	1,274,357	6.51
ครัวเรือนวัยพึ่งพิงมากกว่าวัยแรงงาน	1,626,886	14.94	2,087,519	10.66
ครัวเรือนวัยพึ่งพิงเท่ากับวัยแรงงาน	1,821,807	16.73	3,015,032	15.40
ครัวเรือนวัยพึ่งพิงน้อยกว่าวัยแรงงาน	5,016,776	46.07	5,646,050	28.84

	ปี 2533		ปี 2552	
	จำนวน	สัดส่วน	จำนวน	สัดส่วน
ครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อ	1,862,098	17.10	5,808,197	29.66
การฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือน				
ครัวเรือนเฉพาะวัยฟุ้งเฟ้อ	561,896	5.16	3,022,536	15.44
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ	363,708	3.34	1,748,174	8.93
ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	198,188	1.82	1,274,357	6.51
ครัวเรือนวัยแรงงานและวัยฟุ้งเฟ้อ	8,465,469	77.74	10,748,492	54.90
ครัวเรือนวัยแรงงานและเด็ก	4,944,543	45.41	5,946,042	30.37
ครัวเรือนวัยแรงงานและผู้สูงอายุ	957,910	8.80	2,294,518	11.72
ครัวเรือนวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ	2,563,017	23.54	2,507,931	12.81
ครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อ	1,862,098	17.10	5,808,197	29.66
รวม	10,889,464	100.00	19,579,220	100.00

เมื่อพิจารณารูปแบบการเปลี่ยนแปลงของอัตราฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนที่ไม่มีวัยฟุ้งเฟ้อและครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน (ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก) ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้นแต่สัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง ได้แก่ ครัวเรือนที่มีประชากรวัยฟุ้งเฟ้อทางอายุน้อยกว่าประชากรวัยแรงงานครัวเรือนที่มีประชากรวัยฟุ้งเฟ้อทางอายุเท่ากับประชากรวัยแรงงานและครัวเรือนที่มีประชากรวัยฟุ้งเฟ้อทางอายุมากกว่าประชากรวัยแรงงาน

การฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือน

ความแตกต่างและความเหมือนของการพิจารณาอัตราฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือนกับการฟุ้งเฟ้อทางอายุของครัวเรือน คือ เป็นการพิจารณาเปรียบเทียบ

เทียบระหว่างครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิง กับครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเหมือนกัน แต่การพิจารณาครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิงของตัวแปรระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนไม่ได้พิจารณาว่า เป็นการพึ่งพิงทางอายุของวัยเด็กหรือการพึ่งพิงทางอายุของผู้สูงอายุ ส่วนการพิจารณาครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิงของตัวแปรการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนให้ความสำคัญกับองค์ประกอบด้านอายุแต่ละวัยของสมาชิกครัวเรือน โดยไม่พิจารณาจำนวนของประชากรแต่ละวัย

ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ยังคงเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่กับวัยพึ่งพิง แต่ครัวเรือนที่ไม่มีจำนวนวัยแรงงานและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา และพบการเปลี่ยนแปลงใน 2 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น ได้แก่ ครัวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิง ครัวเรือนวัยแรงงานและผู้สูงอายุ และครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงาน (ทั้งครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและครัวเรือนข้ามรุ่น) ส่วนรูปแบบที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่สัดส่วนลดลง ได้แก่ ครัวเรือนวัยแรงงานและเด็ก และครัวเรือนวัยแรงงาน เด็กและผู้สูงอายุ เห็นได้ว่า ครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้นส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่ผู้สูงอายุและไม่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน ส่วนครัวเรือนที่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลงเป็นครัวเรือนที่มีเด็กเป็นสมาชิกครัวเรือน ยกเว้นครัวเรือนข้ามรุ่นที่มีทั้งเด็กและผู้สูงอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนที่มีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มขึ้น

6. ความแตกต่างของระดับการบริโภค

6.1 ระดับการบริโภคของครัวเรือนไทย

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยพบว่า ระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยลดลงเล็กน้อยระหว่างช่วงเวลา และส่วนใหญ่ครัวเรือนยังคงใช้จ่ายเงินเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 กล่าวคือ ในปี 2533 ครัวเรือนไทยมีระดับการบริโภคเฉลี่ยประมาณ 9,892 บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ต่อเดือน โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินประมาณร้อยละ 70 ของค่าใช้จ่ายรวมเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 ประกอบ

ด้วยค่าที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนประมาณ 3,723 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าประมาณ 1,344 บาท ค่าอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ประมาณ 1,312 บาท และค่าใช้จ่ายเพื่อสุขภาพประมาณ 475 บาท (รายละเอียดดังตารางที่ 4)

ต่อมาในปี 2552 ครัวเรือนไทยมีระดับการบริโภคเฉลี่ยลดลงเหลือประมาณ 9,463 บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ต่อเดือน โดยครัวเรือนใช้จ่ายเงินประมาณร้อยละ 70 ของค่าใช้จ่ายรวมเป็นค่าใช้จ่ายเพื่อบริโภคสินค้าและบริการกลุ่มปัจจัย 4 ประกอบด้วยค่าอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ประมาณ 3,721 บาท ค่าที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือนประมาณ 2,187 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้าประมาณ 572 บาท และค่าใช้จ่ายเพื่อสุขภาพประมาณ 208 บาท

ถัดจากนี้ไป เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคของครัวเรือนที่มีคุณลักษณะของครัวเรือนต่างกัน โดยเลือกพิจารณาเฉพาะตัวแปรระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน เนื่องจากเป็นตัวแปรที่มีกลุ่มรายการค่อนข้างน้อย และไม่มีปัญหาบางกลุ่มรายการมีระดับการบริโภคเฉลี่ยไม่แตกต่างกัน เมื่อเปรียบเทียบกับตัวแปรรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนทำให้สะดวกในการตีความผลการวิเคราะห์ (เมื่อยุบรวมบางกลุ่มรายการที่มีระดับการบริโภคไม่ต่างกันของตัวแปรรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนแล้ว จะได้กลุ่มรายการเท่ากับตัวแปรระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน)

6.2 ระดับการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน

เมื่อพิจารณาระดับการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน พบว่า 1) ระดับการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นตามระดับการพึ่งพิงทางอายุที่ลดลง 2) มีการเปลี่ยนแปลงระดับการบริโภคระหว่างเวลา กล่าวคือ ครัวเรือนส่วนใหญ่มีระดับการบริโภคเฉลี่ยลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งครัวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิง ยกเว้นครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงขึ้น และ 3) เมื่อพิจารณาระดับการบริโภคสูงสุดเปรียบเทียบต่ำสุด พบว่า มีความแตกต่างของระดับการบริโภค

ระหว่างครัวเรือนเพิ่มขึ้นระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 กล่าวคือ ปี 2533 ครัวเรือนวัยพึ่งพิงน้อยกว่าวัยแรงงาน และครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคสูงสุดประมาณ 10,410 บาท และ 10,250 บาท ตามลำดับ ส่วนครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก มีระดับการบริโภคต่ำสุด ประมาณ 6,751 บาท และต่อมาก็ปี 2552 ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับการบริโภคสูงสุดประมาณ 11,008 บาท ส่วนครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็กมีระดับการบริโภคต่ำสุด ประมาณ 5,509 บาท (รายละเอียดดังแสดงตารางที่ 5)

ตารางที่ 4 ระดับการบริโภคและโครงสร้างค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภคของครัวเรือนไทย

ประเภทค่าใช้จ่ายเพื่อการบริโภค	ปี 2533		ปี 2552	
	ค่าเฉลี่ย *	ร้อยละ	ค่าเฉลี่ย *	ร้อยละ
อาหารและเครื่องดื่ม	1,312.44	13.27	3,720.62	39.32
เครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ	118.75	1.20	51.09	0.54
ที่อยู่อาศัยและการดำเนินการในครัวเรือน	3,723.29	37.63	2,176.36	22.99
เสื้อผ้า ค่าใช้จ่ายส่วนบุคคล เครื่องนุ่งห่มและรองเท้า	1,344.08	13.59	572.10	6.05
สุขภาพ	475.35	4.81	208.47	2.20
การเดินทางและการสื่อสาร	1,853.93	18.74	2,168.81	22.92
การศึกษา	443.71	4.49	207.99	2.20
การบันเทิง การอ่านและกิจกรรมทางศาสนา	620.31	6.27	357.90	3.78
การบริโภครวม	9,891.87	100.00	9,463.34	100.00

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุทธ์ต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

ตารางที่ 5 ระดับการบริโภคเฉลี่ยของคริวเรือน จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของคริวเรือน

ระดับการพึ่งพิงทางอายุของคริวเรือน	ปี 2533*	ปี 2552*
คริวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิง		
คริวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ	9,215.04	7,015.08
คริวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุและเด็ก	6,750.70	5,509.91
คริวเรือนวัยพึ่งพิงมากกว่าวัยแรงงาน	8,240.96	8,046.41
คริวเรือนวัยพึ่งพิงเท่ากับวัยแรงงาน	9,804.40	9,038.17
คริวเรือนวัยพึ่งพิงน้อยกว่าวัยแรงงาน	10,410.64	9,564.41
คริวเรือนไม่มีวัยพึ่งพิง	10,249.60	11,007.54

แหล่งที่มา: ข้อมูลการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของคริวเรือน สำนักงานสถิติแห่งชาติ/ คำนวณโดยผู้วิจัย

* มูลค่าแท้จริง (บาทต่อหัวผู้ใหญ่สมมุยมูลยต่อเดือน) โดยใช้ปี 2550 เป็นปีฐาน

7. ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค จำแนกตามองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกคริวเรือน

คริวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุสมาชิกคริวเรือนแตกต่างกัน มีระดับการบริโภคเฉลี่ยแตกต่างกัน มีการเปลี่ยนแปลงระหว่างเวลา และความแตกต่างของระดับการบริโภคของคริวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำสุดและสูงสุดเพิ่มขึ้นระหว่างเวลา แต่เมื่อพิจารณาระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของคริวเรือนไทย ด้วยดัชนีเทล์ เปรียบเทียบระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 พบว่า ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของคริวเรือนไทยลดลงเล็กน้อยจาก 0.17791 เหลือ 0.16625 (รายละเอียดดังตารางที่ 6)

เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างสัดส่วนการบริโภคต่อการบริโภคของคริวเรือนไทยเปรียบเทียบกับสัดส่วนคริวเรือนต่อคริวเรือนไทยระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 พบว่า มีความแตกต่างระหว่างสัดส่วน

การบริโภคต่อการบริโภคของครัวเรือนไทยเปรียบเทียบกับสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนไทยเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะครัวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุและครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุ กล่าวคือ ปี 2533 มีครัวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิง (เป็นครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน) ประมาณร้อยละ 5 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 3 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย และครัวเรือนวัยพึ่งพิงทางอายุมากกว่าวัยแรงงานมีประมาณร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 13 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย ตรงกันข้ามกับครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีประมาณร้อยละ 17 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคร้อยละ 18 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย

ต่อมาในปี 2552 ครัวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิง (เป็นครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือน) มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 15 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคเพียงร้อยละ 7 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย ตรงข้ามกับครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือนมีสัดส่วนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 30 ของครัวเรือนรวม แต่บริโภคถึงร้อยละ 36 ของการบริโภคของครัวเรือนไทย

เมื่อวิเคราะห์ที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน ด้วยดัชนีไทล์ พบว่า ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร (ภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุไม่ต่างกัน) และบางส่วนเป็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร (ครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกัน) เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 ภายในครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุเท่ากันมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลง แต่ระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่างกันมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้น กล่าวคือ ปี 2533 มีความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนต่างกันประมาณร้อยละ 15 ของความแตกต่างรวม (บางส่วนเป็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร) หมายความว่า ร้อยละ 15 ของความแตกต่างรวมเป็นความแตกต่างด้านการบริโภคของครัว

เรือนที่มีที่มาจากความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่างกัน หรือร้อยละ 85 ของความแตกต่างรวมมีที่มาจากความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน (ส่วนใหญ่เป็นความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร)

ต่อมาปี 2552 มีความแตกต่างระหว่างครัวเรือนที่มีระดับพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเป็นประมาณร้อยละ 24 ของความแตกต่างรวม (บางส่วนเป็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร) หมายความว่า ร้อยละ 24 ของความแตกต่างรวมเป็นความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่มีที่มาจากความแตกต่างของระดับการบริโภคระหว่างครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุต่างกัน หรือร้อยละ 76 ของความแตกต่างรวมมีที่มาจากความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนมาจากปัจจัยอื่นนอกเหนือจากระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือน (ส่วนใหญ่เป็นความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากร) เห็นได้ว่า ระดับการพึ่งพิงทางอายุของครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนและมีความสำคัญเพิ่มขึ้นระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552

สำหรับภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุเท่ากันมีความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนลดลงระหว่างเวลาทุกกลุ่มย่อย แต่ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและครัวเรือนที่ไม่มีวัยแรงงานเป็นสมาชิกครัวเรือนมีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคภายในกลุ่มสูงกว่าครัวเรือนที่มีวัยแรงงานและวัยพึ่งพิงเป็นสมาชิกครัวเรือน โดยเมื่อปี 2533 มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรเท่ากับ 0.0436 และ 0.0361 เปรียบเทียบกับ 0.0239 0.0235 0.0247 ตามลำดับ ต่อมาในปี 2552 มีระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนภายในกลุ่มย่อยประชากรเท่ากับ 0.0293 และ 0.0435 เปรียบเทียบกับ 0.0231 0.0159 0.0146 ตามลำดับ

ตารางที่ 6 ระดับและที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค จำแนกตามองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

	สัดส่วนประชากร	สัดส่วนการบริโภค	ค่าดัชนีไทล์ภายในกลุ่มย่อยประชากร	ค่าดัชนีไทล์ระหว่างกลุ่มย่อยประชากร	สัดส่วนความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากร
ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคปี 2533 = 0.17791					
ครัวเรือนเฉพาะวัยฟุ้งฟิง	0.05	0.03	0.03614	0.02602	14.63
ครัวเรือนวัยฟุ้งฟิงมากกว่าวัยแรงงาน	0.15	0.13	0.02395		
ครัวเรือนวัยฟุ้งฟิงเท่ากับวัยแรงงาน	0.17	0.17	0.02350		
ครัวเรือนวัยฟุ้งฟิงน้อยกว่าวัยแรงงาน	0.46	0.49	0.02470		
ครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งฟิง	0.17	0.18	0.04360		
ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคปี 2552 = 0.16625					
ครัวเรือนเฉพาะวัยฟุ้งฟิง	0.15	0.07	0.02931	0.03969	23.88
ครัวเรือนวัยฟุ้งฟิงมากกว่าวัยแรงงาน	0.11	0.10	0.02311		
ครัวเรือนวัยฟุ้งฟิงเท่ากับวัยแรงงาน	0.15	0.16	0.01594		
ครัวเรือนวัยฟุ้งฟิงน้อยกว่าวัยแรงงาน	0.29	0.31	0.01464		
ครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งฟิง	0.30	0.36	0.04355		

8. สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในช่วงปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 มีการเปลี่ยนแปลงทางประชากร กล่าวคือ โครงสร้างด้านอายุประชากรเปลี่ยนไปจากเดิมที่มีสัดส่วนประชากรวัยเด็กประมาณร้อยละ 30 ของประชากร ลดลงเหลือประมาณร้อยละ 20 ของประชากร ตรงข้ามกับสัดส่วนประชากรวัยแรงงานเพิ่มขึ้นเล็กน้อยจากร้อยละ 63 ของประชากร เป็นร้อยละ 67 ของประชากร และประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 7 ของประชากร เป็นร้อยละ 13 ของประชากร มีผลทำให้อัตราพึ่งพิงด้านอายุจากประชากรวัยเด็กลดลง ตรงข้ามกับอัตราพึ่งพิงด้านอายุของประชากรวัยผู้สูงอายุ

ในช่วงเวลาเดียวกัน มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน กล่าวคือ โดยส่วนใหญ่ของครัวเรือนไทยยังคงเป็นครัวเรือนพ่อแม่ลูกและครัวเรือนสามรุ่น สอดคล้องกับการศึกษาของชาย โพธิธิตา (2552) ซึ่งเป็นครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่ร่วมกับวัยพึ่งพิงและมีสมาชิกครัวเรือนอย่างน้อย 2 รุ่น (มีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่มีสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมลดลง) ส่วนครัวเรือนอื่นมีจำนวนและสัดส่วนต่อครัวเรือนรวมเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง 1) ครัวเรือนผู้สูงอายุเป็นครัวเรือนที่มีเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนหรือมีเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือน ได้แก่ ครัวเรือนผู้สูงอายุคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น สอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2553) อุทุมพร ตรังคสมบัติ (2553) และรัชชไท กิริติพงศ์ไพบูลย์ (2552) เนื่องจากการเพิ่มของจำนวนและสัดส่วนของประชากรวัยผู้สูงอายุต่อประชากรรวม และการย้ายถิ่นของวัยแรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ทำให้ผู้สูงอายุไทย โดยเฉพาะในชนบทต้องอยู่เพียงลำพัง หรืออยู่ร่วมกับคู่ชีวิตและ/หรือหลานวัยเด็กมากขึ้น 2) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีสมาชิกครัวเรือนเพียงรุ่นเดียว ได้แก่ ครัวเรือนวัยแรงงานคนเดียว ครัวเรือนสามีภรรยาวัยแรงงาน สอดคล้องกับการศึกษาของพัชรราวลัย วงศ์บุญสิน (2553) และเกื้อ วงศ์บุญสิน (2548) เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะการเพิ่มโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิง และกระบวนการสมัยใหม่ ทำให้ประชากรเพิ่มอัตราครองโสดทุก

กลุ่มอายุ เลื่อนอายุการแต่งงาน เพิ่มอัตราการหย่าร้าง และบางส่วนมีปัญหา มีบุตรยาก (ชาย โพรธิสิตา, 2552) ส่งผลให้วัยแรงงานมีโอกาสอยู่เพียงลำพัง หรืออยู่กับคู่ครองมากขึ้น 3) ครัวเรือนแม่เลี้ยงเดี่ยว เนื่องจากอัตราการหย่าร้างของประชากรเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2553) 4) ครัวเรือนที่ไม่มีวัยพึ่งพิงทางอายุเป็นสมาชิกครัวเรือนและมีสมาชิกครัวเรือน 2 รุ่น ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่วัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน ครัวเรือนพ่อแม่คนเดียววัยแรงงานกับบุตรวัยแรงงาน สอดคล้องกับการงานเขียนของอะมิโกะโอะชิอะอิ และคะโยะโกะ อุเอะโนะ (2554) ที่พบว่า ประเทศไต้หวันมีครัวเรือนแม่คนเดียววัยแรงงานกับบุตรสาววัยแรงงานเรียกว่า เป็นคู่เพื่อนแม่ลูกเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการหย่าร้างกับสามีและการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ของประชากรในเมืองใหญ่ และ 5) ครัวเรือนที่มีวัยแรงงานอยู่ร่วมกับวัยผู้สูงอายุ ได้แก่ ครัวเรือนพ่อแม่วัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน และครัวเรือนพ่อแม่คนเดียววัยผู้สูงอายุกับบุตรวัยแรงงาน สอดคล้องกับการศึกษาของ Hiroyuki และ Jeanette (2000) พบว่า ประเทศญี่ปุ่น ประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรปมีประชากรวัยแรงงานที่ทำงานมีรายได้แล้ว แต่ยังคงอาศัยอยู่ร่วมกับพ่อแม่ในบ้านเดียวกันหรือเรียกว่า Parasite Singles มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น แต่สำหรับสังคมไทยอาจมีความแตกต่างก็เป็นได้ กล่าวคือ งานเขียนของอะมิโกะโอะชิอะอิ และคะโยะโกะ อุเอะโนะ (2554) ได้ให้ภาพความเสี่ยสละของบุตรวัยแรงงานที่ยังคงอยู่ในสถานภาพไม่แต่งงาน เพื่อทำหน้าที่เกื้อกูลบิดามารดาแยกแยะ

ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน พบว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทยลดลงระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 แสดงให้เห็นถึงผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่อความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน เนื่องจากระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยเป็นค่าเฉลี่ยการบริโภคของครัวเรือนที่ถ่วงน้ำหนักด้วยสัดส่วนครัวเรือนที่มีโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนแตกต่างกันต่อจำนวนครัวเรือนรวม ซึ่งผลจากการวิเคราะห์ระดับการบริโภค จำแนกตามระดับการพึ่งพิงทางอายุของสมาชิกครัวเรือน พบว่า

ครัวเรือนเฉพาะวัยฟุ้งฟิงเป็นครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคต่ำที่สุด มีระดับการบริโภคลดลงระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 (เช่นเดียวกับครัวเรือนวัยแรงงานและวัยฟุ้งฟิง) และมีสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้น ตรงข้ามกับครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งฟิงเป็นครัวเรือนที่มีระดับการบริโภคสูงสุด มีระดับการบริโภคเพิ่มขึ้นระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 และมีสัดส่วนครัวเรือนต่อครัวเรือนเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน แต่อัตราเพิ่มของจำนวนครัวเรือนเฉพาะวัยฟุ้งฟิงทางอายุสูงกว่าครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งฟิง และระดับการบริโภคของครัวเรือนเฉพาะวัยฟุ้งฟิงทางอายุลดลงมากกว่าการเพิ่มขึ้นระดับการบริโภคของครัวเรือนไม่มีวัยฟุ้งฟิง ทำให้ระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยลดลง

ผลการวิเคราะห์ความแตกต่างด้านการบริโภคด้วยระดับการบริโภคสูงสุดเปรียบเทียบกับกับระดับการบริโภคต่ำสุด พบว่า มีความแตกต่างด้านการบริโภคเพิ่มขึ้นระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 ตรงข้ามกับผลการวิเคราะห์ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทยด้วยดัชนีไทล์ ซึ่งความไม่สอดคล้องของผลการศึกษาที่เกิดขึ้น เป็นผลมาจากความแตกต่างของวิธีการวัดความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างครัวเรือน กล่าวคือ การวัดด้วยดัชนีไทล์เป็นการวัดความแตกต่างที่เกิดขึ้นจากความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุเท่ากัน และความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุต่างกัน ส่วนการศึกษาด้วยค่าสูงสุดต่ำสุดเป็นการวัดเพียงความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุต่างกัน ดังนั้นหากต้องการเปรียบเทียบผลการศึกษาคควรพิจารณาเฉพาะความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุเท่ากันเท่านั้น และเมื่อเปรียบเทียบเฉพาะความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุต่างกัน พบว่า ผลการศึกษาสอดคล้องต้องกัน กล่าวคือ ความแตกต่างระหว่างกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุต่างกันเพิ่มขึ้น ตรงข้ามกับความแตกต่างภายในกลุ่มครัวเรือนที่มีระดับการฟุ้งฟิงทางอายุเท่ากันที่มีระดับความแตกต่างลดลงระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552

ผลการศึกษาเชิงประจักษ์นี้ สอดคล้องกับความสัมพันธ์ทางทฤษฎีระหว่างการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน

กับความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือน กล่าวคือ โครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภค และมีความสำคัญเพิ่มขึ้นระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 หรืออาจกล่าวได้ว่า ในขณะระดับความแตกต่างด้านการบริโภคโดยรวมของครัวเรือนไทยลดลง เช่นเดียวกับระดับความแตกต่างภายในกลุ่มย่อยประชากรที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุเท่ากัน (หรือปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนไทย มีความสำคัญลดลง) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนมีส่วนทำให้ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนของประเทศไทยไม่ลดต่ำลง หรือลดลง แต่ไม่มากอย่างที่คาดหวัง แม้ว่าภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจะได้ดำเนินนโยบายส่งเสริมความเท่าเทียมกันในสังคมผ่านตัวแปรอื่นๆ ที่เป็นที่มาของความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนแล้วก็ตาม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางประชากรและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนยังคงดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง และอาจมีความสำคัญเพิ่มขึ้นตามเวลา

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างด้านการบริโภคของครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น อาจไม่ใช่ปัญหาเหมือนกับประเด็นของความแตกต่างด้านรายได้ของครัวเรือน เนื่องจากความต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้น อาจเกิดจากความแตกต่างของระดับความต้องการบริโภคของประชากรแต่ละวัย แต่ละครัวเรือนมีองค์ประกอบที่แตกต่างกัน หรืออาจเกิดจากความแตกต่างของความสามารถในการหารายได้ กระทบโดยตรงต่ออำนาจซื้อของครัวเรือนและระดับการบริโภคของครัวเรือนและการวิเคราะห์นี้ไม่มีข้อมูลมากพอที่จะบอกได้ว่า ความแตกต่างของระดับการบริโภคที่เกิดขึ้นมีสาเหตุมาจากความสามารถในการหารายได้ที่ลดลงจนไม่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานได้ ทำให้ครัวเรือนบางประเภทมีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นมากจนทำให้ระดับความแตกต่างด้านการบริโภคระหว่างกลุ่มครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น และหากเป็นกรณีดังกล่าว ความแตกต่างระหว่างกลุ่มย่อยประชากรอาจเป็นปัญหาต่อการพัฒนา ก็เป็นไปได้

สำหรับการวิจัยนี้ เพียงขอให้ข้อสังเกตการให้ค่าน้ำหนักความต้องการ

บริโภคด้วยค่าผู้ใหญ่มูลค่าของประชากรวัยเด็กและวัยผู้สูงอายุค่อนข้างต่ำ เมื่อเปรียบเทียบกับการศึกษาในต่างประเทศ แต่ครัวเรือนผู้สูงอายุยังคงมีระดับการบริโภคของครัวเรือนต่ำกว่าครัวเรือนอื่น กล่าวคือ การศึกษานี้ กำหนดให้ประชากรวัยเด็กเพิ่มขึ้น 1 คน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 19 ของการบริโภคของครัวเรือน ส่วนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น 1 คน ค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 17 ของการบริโภคของครัวเรือน ส่วนการศึกษาของ Akita และคณะ (1999) กำหนดให้ความต้องการบริโภคของครัวเรือนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 50 ของการบริโภคของครัวเรือนสำหรับจำนวนเด็กหรือจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น 1 คน ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อสรุปความแตกต่างด้านการบริโภคอาจเป็นปัญหาต่อการพัฒนาที่เป็นได้ เนื่องจากการศึกษานี้ได้กำหนดให้ระดับความต้องการของประชากรวัยเด็กและผู้สูงอายุค่อนข้างต่ำ และมีผลได้ต่อการประหยัดจากขนาดค่อนข้างสูง แต่ครัวเรือนเฉพาะวัยเพียงอย่างเดียวคงมีระดับการบริโภคต่ำกว่าครัวเรือนอื่นโดยเปรียบเทียบ อาจเกิดจากครัวเรือนมีรายได้ไม่เพียงพอ หรืออาจเกิดจากการให้ค่าผลได้ต่อการประหยัดจากขนาดของการเพิ่มจำนวนประชากรวัยเด็กและผู้สูงอายุในครัวเรือน กล่าวคือ การศึกษานี้ กำหนดให้ผลได้ต่อขนาดจากการเพิ่มจำนวนประชากรมีค่าคงที่ต่อคนเท่ากัน ซึ่งในความเป็นจริงจำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นย่อมได้รับผลได้จากการประหยัดต่อขนาดจากสินค้าและบริการที่ใช้ร่วมกันได้เพิ่มมากขึ้น แต่ด้วยข้อจำกัดของชุดข้อมูลค่าผู้ใหญ่มูลค่า ทำให้ไม่สามารถให้ภาพการประหยัดต่อขนาดของครัวเรือนที่มีระดับการพึ่งพิงทางอายุเท่ากัน แต่มีจำนวนวัยพึ่งพิงต่างกันได้

ข้อจำกัดประการหนึ่งของการศึกษานี้ ต้องใช้ข้อมูลจากการสำรวจที่ได้รวบรวมข้อมูลไว้แล้วในการเปรียบเทียบผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือน ทำให้การศึกษานี้ไม่สามารถย้อนถอยหลังไปได้มากนักด้วยเหตุผลหลัก 2 ประการ คือ 1) การย้อนถอยหลังไปก่อนหน้าปี 2533 มีต้นทุนเกี่ยวกับคุณภาพของการเก็บข้อมูล และ 2) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอายุทางประชากร ไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่า

เกิดขึ้นเมื่อใดและสิ้นสุดเมื่อใด ทำให้ผู้วิจัยเลือกพิจารณาเปรียบเทียบขนาดของผลของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนต่อความแตกต่างด้านการบริโภค แทนที่จะใช้เทคนิคการวิเคราะห์ความแตกต่าง (Different in Different Technique)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การกำหนดนโยบายคุ้มครองทางสังคมหรือนโยบายสร้างความเสมอภาค ควรเพิ่มมาตรการเปลี่ยนแปลงทางประชากรในการพิจารณากำหนดมาตรการดำเนินการ นอกเหนือไปจากมิติพื้นที่และมิติเศรษฐกิจและสังคม และควรให้ความสำคัญกับการพิจารณามาตรการที่ส่งผลในระดับครัวเรือนด้วย เนื่องจากผลการวิเคราะห์พบว่า ความแตกต่างของโครงสร้างองค์ประกอบด้านอายุของสมาชิกครัวเรือนเป็นที่มาที่สำคัญของความแตกต่างด้านการบริโภค และมีความสำคัญเพิ่มขึ้นระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 โดยเฉพาะครัวเรือนเฉพาะวัยพึ่งพิงทางอายุ (ครัวเรือนเฉพาะผู้สูงอายุ และครัวเรือนข้ามรุ่น) ต้องจัดเป็นกลุ่มแรกที่ต้องเฝ้าระวังและติดตามอย่างใกล้ชิด เนื่องด้วยมีระดับการบริโภคของครัวเรือนค่อนข้างต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย และลดลงระหว่างปี 2533 เปรียบเทียบกับปี 2552 อีกด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ประเด็นระดับการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุต่ำกว่าระดับการบริโภคเฉลี่ยของครัวเรือนไทย ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบความเพียงพอของรายได้กับความต้องการบริโภคของครัวเรือนผู้สูงอายุ หรือศึกษาระดับการบริโภคเฉลี่ยที่ผู้สูงอายุควรได้รับ หรือเส้นความยากจนสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับผลการศึกษานี้ ซึ่งช่วยให้เข้าใจถึงความแตกต่างของระดับการบริโภคของครัวเรือนไทยได้มากยิ่งขึ้น

9. เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

เกื้อ วงศ์บุญสิน. สรุปสถานการณ์สังคมไทย พ.ศ.2548. **หนังสือพิมพ์ โฟสต์ TODAY** (26 มกราคม 2548): A9.

เกื้อ วงศ์บุญสิน. “6 ปีทองสุดท้ายของโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจ: ผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร”. ใน **6 ปีทองสุดท้ายของโอกาสการแข่งขันทางเศรษฐกิจ: ผลจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร**, หน้า 1-12. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย., 2547.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ยุทธศาสตร์การลดปัญหาความยากจน: จากมุมมองและการคิดร่วมกันของชาวบ้าน**. [ออนไลน์]. 2544. แหล่งที่มา: <http://nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. **ข้อมูลตัวชี้วัดความยากจนและการกระจายรายได้ พ.ศ.2531-2550**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://poverty.nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,สำนักงาน. **รายงานการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการพัฒนาประเทศ**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://nesdb.go.th> [2553, กรกฎาคม 15]

จอห์น โนเดล และนภาพร ชโยวรรณ. **การสูงอายุทางประชากรและการอยู่ดีกินดีมีสุขของผู้สูงอายุในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ ประจำประเทศไทยและสำนักงานภาคพื้นเอเชียแปซิฟิก, 2552.

ชาย โพธิ์สิตา. บทใหม่โรง เกิดอะไรขึ้นกับครอบครัว. **ครอบครัวไทยในสถานการณ์เปลี่ยนผ่านทางสังคมและประชากร**. การประชุมวิชาการระดับชาติประชากรและสังคม 2552, นครปฐม, 2552.

- ดิเรก บัณฑิตวิวัฒน์. การทำงานหารรายได้และการสูญเสียความสามารถ (บางประการ) ในกลุ่มผู้สูงอายุ. *มติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 2*, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2553): 8-9.
- รัชไท กীরติพงศ์ไพบูลย์. สังคมผู้สูงอายุกับการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบครัวเรือนไทย. *มติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 1*, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2552): 6-7.
- พรพิมล พันธุ์พิมาย. *การวิเคราะห์รูปแบบค่าใช้จ่ายในการบริโภคของครัวเรือนไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.
- พัชรราวลัย วงศ์บุญสิน. การลดลงของอัตราเจริญพันธุ์: นัยต่อการปันผลทางประชากรระยะที่ 2 ของไทยยุคสังคมเสี่ยงภัย. *วารสารประชากรศาสตร์ 26*, 2 (กันยายน 2553): 27-62.
- เมธี ครองแก้ว. ความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้กับยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทย. *มติชนรายวัน* (3 สิงหาคม 2550): 6.
- วิริยา ไชคมหาสิน. *การวิเคราะห์การกระจายรายได้ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล พ.ศ.2529-2535*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- วรวุฒิ สุวรรณระดา. ภาวะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุ. *การทบทวนและวิเคราะห์องค์ความรู้ผู้สูงอายุไทย พ.ศ.2545-2550*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2553
- ศุภเจตน์ จันทรหัสสัน. *การได้ประโยชน์จากการปันผลทางประชากร: การศึกษาเชิงประจักษ์ระหว่างประเทศ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. *ความเหลื่อมล้ำของรายได้...อุปสรรคต่อความยั่งยืนของการพัฒนาประเทศ. 2551*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.positioningmag.com> [2553, กรกฎาคม 15]

- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. *บทวิเคราะห์ครอบครัวไทย ปัจจุบัน (ปี 2552)*. [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://www.women-family.go.th> [2553, ตุลาคม 15]
- สมชัย จิตสุชน. การกระจายรายได้: *บทสำรวจความรู้*. [ออนไลน์]. 2544. แหล่งที่มา: <http://compete.center.ku.ac.th/poverty/poor1.pdf> [2553, กรกฎาคม 15]
- สมนึก สมชัยกุลทรัพย์. *การแยกองค์ประกอบแหล่งที่มาของความเหลื่อมล้ำในการกระจายรายได้ของประเทศไทย เปรียบเทียบก่อนและหลังการเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ปี 2540*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์., 2547.
- อมรเทพ จาวะลา. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรกับการเติบโตทางเศรษฐกิจ. *มิติทางเศรษฐกิจของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากร 1, 2* (กรกฎาคม- ธันวาคม 2552): 4-5.
- อุทุมพร ตรังคสมบัติ. *แนวคิดทฤษฎีด้านครอบครัว*. [ออนไลน์]. 2553. แหล่งที่มา: <http://www.women-family.go.th> [2553, ตุลาคม 15]
- อิสรา ศานติศาสตร์. *การประมาณค่าอุปสงค์ของผู้ใหญ่ ค่าผู้ใหญ่ สมมุทธ์และการกระจายรายได้ในประเทศไทย พ.ศ.2531, 2533 และ 2535*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.
- อะมิโกะ โอะชิโอะอิ และคะโยะโกะ อูเอะโนะ. *วิถีครอบครัวชาวเอเชีย ในศตวรรษที่ 21*. แปลโดย วรเวศม์ สุวรรณระดา และอรรธยา สุวรรณระดา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.

ภาษาอังกฤษ

- Akita, T., Lukman, R. A. and Yamada, Y. Inequality in the Distribution of Household Expenditures in Indonesia: A Theil Decomposition analysis. *The Developing Economies* 37, 2 (1999): 197-221.

- Asian Development Bank. Inequality in Asia Highlights. *Key Indicators 2007*. Manila: Asian Development Bank, 2007.
- Becker, G. S. A Theory of the Allocation of Time. *The Economic Journal* **75**, 299 (1965): 493-517.
- Bloom, D. E., Canning, D., and Sevilla, J. *Economic growth and the demographic transition*. Working Paper 8685, 2001.
- Bover, O. Wealth Inequality and Household Structure: US and Spain. *BANCO DE ESPANA 0804*, 2008.
- Brandolini, A., D'Alessio, G. Household Structure and Income Inequality. *Luxembourg Income Study Working Paper No.254*. Italy: Center for Household, Income, Labor and Demographic Economics, 2001.
- Cain, J. Salcedo, Hasan, R., Magsombol, R. and Tandon, A. Accounting for Inequality in India: Evidence from Household Expenditures. *World Development* **38**, 3 (2010): 282-297.
- Cowgill, D. *Ageing and Modernization: A Revision of Theory In Late Life: Communities and Environmental Policy*. Spingfiled IL: Charles C. Thomas, 1979.
- Crossley, T., and Krishna, P. *Consumption Inequality*. Canada: Mc Master University and Simon Fraser University, 2008.
- Davanzo, J., Dogo, H., and Grammich, C., *Demographic Trends, Policy Influences, and Economic Effects in China and India through 2025*, RAND Working Paper WR 849 (2011): 47.
- David, M. and Menchik, P. *Changes in cohort wealth over the generation Perspectives gleaned from life-tables and differential mortality*. SSRI workshop series 8625, University of Wisconsin, 1986.
- Deaton, A., and Paxson, C. Ageing and Inequality in Income and Health. *Demographic Trend and Economics Consequences* **88**, 2 (1994): 243-253.
- Duncan, G. J. Conceptions of longitudinal household: fertile or futile? *Journal of Economics and Social Measurement* **13** (1985): 361-375.

- Dyson, T. Population and Development: *The Demographic Transition*. New York: Zed books, 2010.
- Eurostat. Household Structure in the EU. *Methodologies and Working Papers* 2010 edition. European Union, 2010.
- Fambon, S. Inequality in the distribution of household expenditure in Cameroon: A Gini decomposition analysis based on the Shapley-value approach. *The Educational Research journal* 1, 2 (March 2010): 021-031.
- Fields, G. A welfare economics approach to growth and distribution in the dual economy. *Journal of Economics* 93, 3 (1979): 327-353.
- Garner, T. Consumer Expenditures and Inequality: An Analysis Based on Decomposition of the Gini Coefficient. *The Review of Economics and Statistics* 75, 1 (1993): 134-138.
- Goodman , A. and Oldfield, Z. *Permanent Differences? Income and Expenditure Inequality in the 1990s and 2000s*. London: The Institute for Fiscal Studies, 2004.
- Haughton, J.,and Khandker, S. R. *Handbook on Poverty and Inequality*. Washington, DC: World Bank, 2009.
- Hiroyuki T. and Jeanette V. Parasite single; A uniquely Japanese Phenomenon? *Japan Economics Institute Report* 31 (August 11, 2000)
- Hondai, S. *Changes in Population Structure and Household Consumption Inequality in Jakarta-West Jawa and Central Jawa*. Working Paper Series 2006-19. Japan: The International Centre for the Study of East Asian Development, 2006.
- Ikemoto, Y. and Limskul, K. Income Inequality and Regional Disparity in Thailand: 1962-1981. *Developing Economics* 25, 3 (September 1987): 249-269.

- Irwin, S. Pattern of Change in Family and Household Structure and Resourcing: An Overview. *Statistics and Theories for Understanding Social Change*. Workshop paper 7b. [Online]. 2000. Available from: <http://www.leeds.ac.uk/cava/papers/wsp7b.pdf>. [2553, July 15]
- Jenkins, S. and Micklewright, J. *New Directions in the Analysis of Inequality and Poverty*. Discussion paper of German Institute for Economics Research. [Online]. 2007. Available from: <http://ideas.repec.org/p/diw/diwwpp/dp700.html> [2553, July 15]
- Johnson, D. and Shipp, S. Trends in inequality using consumer expenditures: 1960 to 1993. *Review of Income and Wealth* **43**, 2 (June 1997): 1221-1227.
- Knodel, J., Chayovan, N., and Prachuabmoh, V. *Impact of population change on well-being of elderly in Thailand*. United Nations Population Fund, Thailand, 2011.
- Lam, D. The variance of population characteristic in stable populations with applications to the distribution income. *Journal of Population studies* **38**, 1 (1984):117-128.
- Lazaridis, P. Decomposition of Food Expenditure Inequality: An Application of the Extended Gini Coefficient to Greek Micro-Data. *Social Indicators Research* **52**, 2 (2000): 179-193.
- Lee, R. and Mason, A. What Is the Demographic Dividend? *Finance and Development A quarterly magazine of the IMF* **43** (3), 2006.
- McGregor, P. and V. K. Barooah. Is Low Spending or Low Income a Better Indicator of Whether or Not a Household is Poor: Some Results from the 1985 Family Expenditure Survey. *Journal of Social Policy* **21**, 1 (1992): 53-69.

- McMillen, D. B., and Herriot, R. Toward a longitudinal definition of households. *Journal of Economics and Social Measurement* **13** (1985): 349-360.
- Morley, S. The effect of changes in the population on several measures of income distribution. *American Economic Review* **71,3** (1981): 285-294.
- Peichl, A., Peste, N., and Scheneider, H. Size Matter: The impact of Changes in Household Structure on Income Distribution in Germany. *AIEL conference of Labour Economics in Sassari* **24**, 2010.
- Pestieau, P. The Demographic of Inequality. *Journal of Population Economics* **2**, 1 (1989): 3-24.
- Ross, J. *Understanding the Demographic Dividend*. [Online]. 2004. Available from: http://www.policyproject.com/pubs/generalreport/Demo_Div.pdf [2554, July 15].
- Slesnick, D. Gaining Ground: Poverty in the Postwar United States. *Journal of Political Economy* **101** (1993): 1-38.
- Stark, O., Taylor, J. E. and Yitzaki S. Remittances and inequality. *The Economic Journal* **96**, 383 (Sept 1986): 722-740.
- Takahiro, A., Affandi, R. and Yamada, Y. Inequality in the Distribution of Household Expenditure in Indonesia: a Theil Decomposition analysis. *The Developing Economies* **37**, 2 (1999): 197-221.
- Terasaki, Y. The impact of Changes in Family Structure on Income Distribution in Japan, 1989-1997 Rising Inequality of Household Income Reconsider. *A Report of Reform of Social Security* (1999-2001). Japan: Kosei Kagaku Kenkyu Hojokin Jigyō International Cooperation, 2001.

United Nations. *World Population Prospect The 2010 Revision.*

Population Division, United Nations, 2011.

Weeks, J. R. *Population An Introduction to Concept and Issue.*

Ninth edition. San Diego State University, 2005.

Willis, R. J. What Have We Learned from the Economics of the

Family? *American Economics Review* 77,2 (1987): 68-81.